

ANNEMIEK BUIJS

OVER 'LELIES VAN ONSCHULD', VERBODEN VRUCHTEN EN BOEKHEIDENEN: EEN GESCHIEDENIS VAN HET LEZEN IN NEDERLANDS LIMBURG IN DE TWINTIGSTE EEUW

Inleiding

Vanaf 1820 woedt er een discussie over leesslakte onder katholieken, in Nederland. Parallel hieraan ontstaat in de twintigste eeuw een soortgelijk debat over leesachterstand in Limburg. Doel van dit artikel is het in kaart brengen van deze discussie aan de hand van een geschiedenis van het lezen onder katholieken in het algemeen en in Limburg in het bijzonder.

Katholieken en lezen rond de eeuwwisseling

In 1901 werd in Nederland de algemene leerplicht ingevoerd, waardoor het aantal mensen dat kon en wilde lezen groeide. Lezen vormde in die dagen het contact met de buitenwereld. Vooral kranten waren belangrijk. Ze werden vaak woord voor woord gespeld. Wat betreft de invloed van het lezen was men er, in confessionele kring, rotsvast van overtuigd dat goede lectuur mensen beter maakte en slechte lectuur (prikkelende romans, asfaltlectuur, stuiversromans, leesvoer) grote schade aanrichtte.¹

De verzuiling had haar intrede gedaan in Nederland, ook binnen de leescultuur. Er was een rooms-katholieke, een protestants-christelijke en een socialistische (algemene) zuil van boekhandelaren en uitgevers, en bibliotheken. Er was weinig onderlinge communicatie.²

¹ Paul Schneiders, *Lezen voor iedereen : geschiedenis van de openbare bibliotheek in Nederland*, Den Haag 1990, pp. 41-43.

² Lisa Kuitert, *'Ik heb me vaak een verkeersagent op een druk kruispunt gevoeld' : de idealen van boekhandels tot de 'leesbevordering' in het Interbellum*, Amsterdam 1988, pp. 24-

Rond de eeuwwisseling was er een omslag te bespeuren van defensief naar offensief katholicisme en daardoor een nieuwe fase in de katholieke emancipatiestrijd aangebroken. De pers en het gedrukte woord werd een machtsmiddel in de katholieke zaak. Ook was er een toenemende vraag naar lectuur, waar de katholieke dagbladders aan wilde voldoen middels hogere verschijningsfrequenties, nieuwe rubrieken, zondagsbladen, feuilletons en romanbijlagen, welke laatste zo werden gedrukt dat ze tot een boek gevouwen konden worden om te bewaren. Vooral vrouwen lazen deze romanbijlagen.³

Toch werd er geklaagd dat katholieken weinig lazen, 'dat was al eeuwen zo'. Katholieken lazen alleen kranten als de *Katholieke Illustratie*, *De Tijd*, *De Maasbode*, *Het Centrum* of een lokaal blad, stuiversblaadjes, missieboekjes of goedkope romannetjes. Het katholieke boek stelde nog niet veel voor.⁴ Ook onder de clerus in Nederland heerste zogenaamde leesmoedigheid: men las nauwelijks.⁵ Al vanaf ongeveer 1820 woedde een discussie over leesslapté onder katholieken in Nederland.⁶

Met de katholieke boekhandel en uitgeverij ging het in het begin van de eeuw slecht. In de negentiende eeuw had het boekenbedrijf onder katholieken niet tot bloei kunnen komen. Het katholieke boek werd nog te weinig gekocht.⁷

26. (Doctoraalscriptie *Moderne Letterkunde* / onder begeleiding van Marita Mathijssen).

³ Otto S. Lankhorst, *Tussen commercie en apostolaat : de katholieke dag- en weekbladen in Nederland tot 1940*, in: *De gezegende pers : aspecten van de katholieke persgeschiedenis in Nederland tijdens de 19de en 20ste eeuw* / onder red. van Mechteld de Coo-Weigerinck, Otto S. Lankhorst en Jan Roes, Zeist 1989, pp. 58-59. (Publicaties van het Katholiek Documentatie Centrum).

⁴ W. van de Pas, *De strijd voor het katholieke boek : uitgegeven bij gelegenheid van het vijftienvijftig jarig bestaan van de R.K. Nederlandsche Boekhandelaren- en Uitgeversvereniging 'Sint Jan' 1924-1949*, Amsterdam 1949, p. 91.

⁵ H.J.A. Sanders, *Lectuur in een seminarie : beschermd reservaat of open hof?*, in: *Katholieke Lectuurvoorziening* / onder red. van J.H. Roes en Mechteld Weigerinck (Memoreeks : herinneringen aan personen en gebeurtenissen uit het katholieke leven; 8), Nijmegen 1979, p. 85.

⁶ Zie hiervoor mijn scriptie *Lezen in Limburg : een onderzoek naar 'leesslapté', 'leesachterstand', 'boekheidenen' en 'het papieren gevaar'*, Maastricht 1997. (Universiteit Maastricht, faculteit der Cultuurwetenschappen).

⁷ Van de Pas, *De strijd*, pp. 7, 91-93. A.Th.W. van den Oord, *De hoogtijd van het gedrukte woord*, in: *Geschiedenis van Noord-Brabant*, (deel 2), Amsterdam 1996, p. 371. (Dl. 2: 1890-1945 Emancipatie en industrialisering / onder red. van H.F.J.M. van den Eerenbeemt).

Het katholieke bibliotheekwezen was een lappendeken van volksbibliotheekwerk.⁸ Naast de katholieke parochiebibliotheken bestonden er voor katholieken bijvoorbeeld de St. Vincentiusbibliotheken en de commerciële, niet levensbeschouwelijke, winkelbibliotheken.⁹ Omstreeks 1950 bestonden er ongeveer duizend parochiebibliotheken¹⁰ in Nederland, waar men zaterdagavond of zondags na de Hoogmis naar toe ging. Parochiebibliotheken bereikten echter nauwelijks de volksklasse, straatcolportage (huis aan huis verkoop) wel.¹¹ Bovendien waren deze parochiebibliotheken veelal klein en van marginaal belang.¹²

Katholieke leeszaalstrijd

Rond de eeuwwisseling was in Nederland de leeszaalbeweging op gang gekomen. Door de groei en spreiding van het onderwijs werd de drang naar verdergaande ontwikkeling sterker. Bibliotheken zouden hieraan tegemoet dienen te komen. Volgens de leeszaalbeweging, die vooral uit liberalen, vrijzinnigen en socialisten bestond, zouden de nieuw te vormen Openbare Leeszaalen en Bibliotheken (OLB-en)¹³ een staatsaangelegenheid moeten worden. Derge-

⁸ Volksbibliotheken waren voor iedereen toegankelijke, niet-commerciële bibliotheken, uitgaande van een maatschappelijke of godsdienstige instelling (particulier initiatief) en door vrijwilligers beheerd (*BDI-terminologie : verklarend woordenboek van Nederlandse termen op het gebied van bibliotheek en documentaire informatie*, Den Haag 1990). Zie ook A.W.H. Hilderink, *Eenheid in verscheidenheid : overzicht van de literatuur over het katholiek bibliotheekwezen en de katholieke boekhandel in Nederland*, (deel 1), verschenen in de jaren 1906-april 1965, in: *Mens en Boek*, 17(1965), pp. 141-156 en deel II verschenen in de periode april 1965-december 1968, in: *Mens en Boek*, 21(1969), pp. 107-121.

⁹ Sint-Vincentiusbibliotheken waren katholieke volksbibliotheken, opgericht door het Sint-Vincentiusliefdewerk, een charitas-instelling die in 1847 was ontstaan. Ze ontstonden in de 19e eeuw en werden door particuliere of publieke organisaties opgericht op ideële en charitatieve grondslag. Winkelbibliotheken waren gericht op het volk, commercieel en niet confessioneel van opzet, en weerspiegelden de smaak van het publiek; het publiek kon er vrij lezen, er was geen toezicht of leesbegeleiding. Ze waren vaak verbonden aan een boekhandel of uitgeverij; tegen betaling konden er boeken worden geleend.

¹⁰ Parochiebibliotheken waren katholieke volksbibliotheken die na 1850 ontstonden, ze werden instandgehouden door een plaatselijke parochie ten dienste van de parochianen.

¹¹ Van den Oord, *De hoogtijd*, pp. 372-373.

¹² Herman Divendal, *Katholieke leetuurvoorziening*, Utrecht, ca. 1950, pp. 8-9. [KDC Br. 15284].

¹³ In de jaren zestig verdwijnt de L en spreekt men voortaan over de openbare bibliotheek.

lijke instituten zouden de leemte tussen wetenschappelijke en volksbibliotheken moeten vullen. Anders dan bij volksbibliotheken, die afhankelijk waren van goede wil en liefdadigheid, zouden de nieuw op te richten leeszaalen er voor iedereen moeten zijn en uit openbare middelen bekostigd moeten worden. De OLB was bovendien van een hoger niveau dan de volksbibliotheek. Er was geschoold personeel en er waren ook naslagwerken als woordenboeken en atlanten aanwezig.¹⁴ De eerste openbare leeszaal werd in 1899 in Dordrecht geopend.¹⁵

Confessionelen en vooral katholieken stonden negatief ten opzichte van de leeszaalgedachte. Ze hielden lang vast aan de volksbibliotheken en kwamen laat tot erkenning van de leeszaalgedachte. Pas vanaf 1916 had deze officieel goedkeuring van het episcopaat.¹⁶ De bezwaren van de katholieken waren vooral gericht op het ontbreken van kerkelijke censuur en een verantwoorde lezersbegeleiding. Katholieken noemden deze leeszaalen niet openbaar of algemeen, maar neutraal. Zij zagen in dergelijke instituten een groot gevaar omdat daar alles 'vrij ter lezing werd aangeboden. Er lag daar alles, rijp en groen en gift en lang niet iedereen was in staat het gelezene juist te begrijpen en te bevatten'. Men was vol angst voor de gevolgen van het slechte boek, dat tot geloofsafval zou leiden. Katholieke pastoors vonden 'dat zaakje onnoodig voor ons volk'. De verantwoordelijkheid voor het lezen lag bij de Moederkerk. De OLB werd wel vergeleken met de verboden vrucht van Adam en Eva: 'Sist niet van ieder slecht boek of dagblad de vraag der paradijsslang: waarom eet gij niet van de vrucht van dezen boom?'.¹⁷ Protestanten waren iets soepeler. Ze hadden ook bezwaren maar vonden dat 'iedere gelovige het recht had

¹⁴ H.G. Leih, Protestantisch-christelijk bibliotheekwerk, in: *Omzien met een glimlach* : aspecten van een eeuw protestantse leescultuur / onder eindred. van R.G.K. Kraan, Den Haag 1991, p. 78.

¹⁵ Schneiders, *Lezen voor iedereen*, pp. 58-65.

¹⁶ A.H. Scheyven, De introductie en verwezenlijking van de leeszaalgedachte in Maastricht tot 1930, in: *Campus Liber : bundel opstellen over de geschiedenis van Maastricht aangeboden aan mr dr H.H.E. Wouters, stadsarchivaris en bibliothecaris 1947-1977, bij zijn zeventigste verjaardag* / onder red. van A.H. Jenniskens (et al.) (Werken uitgegeven door Limburgs Geschied- en Oudheidkundig Genootschap gevestigd te Maastricht; 8), Maastricht 1982, p. 448.

¹⁷ Schneiders, *Lezen voor iedereen*, pp. 68, 95.

om door eigen onderzoek waarheid en bedrog vast te stellen, hoe stuitend sommige lectuur ook mocht zijn'.¹⁸

De afwijzing van de OLB was echter niet absoluut, er waren geen bisschoppelijke richtlijnen tegen. Er waren ook katholieken die wél voor gesubsidieerde leeszaalen waren en ze als belangrijk voor de ontwikkeling beschouwden. Het katholieke antwoord op de OLB was de RK OLB (Rooms Katholieke Openbare Leeszaal en Bibliotheek),¹⁹ waarvan de eerste in 1913 in Amersfoort werd opgericht. In de RK OLB kon de specifiek katholieke visie op lezen en bibliotheekwerk worden gewaarborgd. Er kon begeleiding worden geboden, de bisschop zorgde voor adviseurs-censoren, de geestelijkheid besliste over de toelaatbaarheid van publicaties. Streng voorbehouden lectuur werd in zogenaamde 'gifkastjes' bewaard. Alleen met een bepaald bewijs kon dit worden uitgeleend. Protestanten hadden minder behoefte aan een eigen OLB, er heerste meer verdeeldheid onder de christelijke geleerden.²⁰

Katholieken zouden desondanks tot in de jaren vijftig vasthouden aan het volksbibliotheekwerk ten koste van de RK OLB-en. Volksbibliotheken pasten beter in het verzuilde denken, ze hielden de katholieken meer binnen hun eigen lees- en leefwereld. Veel parochiebibliotheken en St. Vincentiusbibliotheken werden verbeterd om te kunnen voldoen aan de normen van de RK OLB teneinde voor subsidie in aanmerking te komen. In 1958 waren er 88 algemene, 55 katholieke en 11 protestants-christelijke OLB-en in Nederland.²¹

Behalve het katholieke bibliotheekwezen, was ook de boekhandels- en uitgeverij-wereld verzuild. De rooms-katholieke boekhandelaren en uitgevers hadden hun eigen organisatie, de in 1924 opgerichte 'Katholieke Boekverkopers- en Uitgeversvereniging Sint Jan', kortweg aangeduid met St. Jan. Deze vereniging maakte propaganda voor het katholieke boek en lezen in het algemeen, en deed aan belan-

¹⁸ Frank van Vree, De macht van het gedrukte woord : de politisering van de leescultuur 1870-1960, in: *Bladeren in andermans hoofd : over lezers en leescultuur* / onder red. van Theo Bijvoet(et al.), Nijmegen 1996, p. 303.

¹⁹ De O voor openbaar is hier nog slechts een subsidietechnisch begrip, duidend op de algemene toegankelijkheid, maar niet op de collectie.

²⁰ Schneiders, *Lezen voor iedereen*, pp. 66, 69, 95-97, 107.

²¹ Schneiders, *Lezen voor iedereen*, pp. 202-205.

genbehartiging van de leden.²² Een protestants-christelijke vereniging van boekverkopers en uitgevers bestond niet.²³ De overkoepelende organisatie van boekhandelaren en uitgevers was de 'Vereeniging ter Bevordering van de belangen des Boekhandels' (Vereeniging), die was opgericht in 1815.

Leeszalen in Limburg

In Limburg had de invoering van de *Leerplichtwet* slechts een bescheiden effect gehad, er was sprake van een langzame stijging van de relatieve deelname aan het lager onderwijs. In de negentiende eeuw was de situatie van het lager onderwijs in de zuidelijke provincies bovendien slechter dan die in het noorden. Het lager onderwijs had een door en door katholiek karakter.²⁴ Bovendien hadden katholieken tot in de twintigste eeuw een lagere alfabetiserings- en ontwikkelingsgraad dan protestanten.²⁵

Het bibliotheekwezen in Limburg rond de eeuwwisseling was een lappendeken van katholieke parochiebibliotheken, Sint-Vincentiusbibliotheken en andere uit particulier initiatief ontstane volksbibliotheken, een enkele Nutsbibliotheek²⁶ en de niet-confessionele winkelbibliotheken. In Maastricht bestonden bijvoorbeeld de in 1850 opgerichte 'Katholieke lees-bibliotheek' in de Maria-parochie, de Volksbibliotheek van vrijmetselaarsloge 'La Persévérance', de in 1873 opgerichte Bibliotheek van de Vereeniging Geloof en Wetenschap, en de in 1914 opgerichte Piusbibliotheek, waar de dichter-romancier Mathias Kemp bibliothecaris was.²⁷ In 1908 was het aantal biblio-

²² Otto S. Lankhorst, *Voorgoed geboekstaafd : de Katholieke Boekverkopers- en Uitgeversvereniging Sint Jan vanaf het 25-jarig jubileum in 1949 tot aan de opheffing in 1979*, Nijmegen 1994, pp. 7, 21.

²³ Hans Furstner, *De Nederlandse Boekverkopersbond van 1947-1987*, Den Haag 1987, p. 72.

²⁴ H. van Rheenen, De deelname aan het lager onderwijs in de beide Limburgen (1846-1914), in: *Studies over de sociaal-economische geschiedenis van Limburg : jaarboek van het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg [SHC]*, XL(1995), pp. 162, 166, 172-173.

²⁵ Marita Mathijssen, *Gij zult niet lezen : de geschiedenis van een gedoogproces*, Amsterdam 1996, p. 25.

²⁶ De door de in 1784 gestichte Maatschappij tot Nut van het Algemeen (het Nut), op basis van filantropie opgerichte volksbibliotheken.

²⁷ Scheyven, De introductie, pp. 450-453.

theken en uitleningen, gerelateerd aan de bevolking in Limburg, laag. Samen met Noord-Brabant en Drenthe stond de provincie onderaan.²⁸ In 1912 was de leeszaalgedachte in het zuiden nog iets nieuws, er waren mensen die meenden dat er in de zuidelijke provincies geen behoefte was aan leeszalen vanwege het enorme arsenaal aan volksbibliotheken die een schat aan lectuur herbergden. Andere krachten meenden dat er wel degelijk behoefte was aan de betere bibliotheek, en wel in de vorm van de RK OLB, ter studie en ontwikkeling: 'Aan boekjes is er heusch geen gebrek, maar het zou wel eens tijd kunnen worden, dat men er de mensen ook met *boeken* in kennis bracht'. Gebrek aan degelijk materiaal 'verstompen lust en toewijding'. 'Wij moeten niet meenen, geen leeszalen noodig te hebben, omdat alles ook zonder deze tot nu toe heeft gemarcheerd (...) wij moeten hogerop, generaliteitsdrukten (de generaliteitsperiode) te boven worstelen, en waarlijk, daar tintelt in het zuiden intellect genoeg'.²⁹

De stem voor rooms-katholieke leeszalen en lezen in het zuiden ging samen met de roep om een eigen katholieke universiteit ter culturele emancipatie, want 'Zoolang men er de zoete rust als zijn ideaal beschouwt, zolang staan wij er aan bloot over 't hoofd te worden gezien'. Het idee van het donkere zuiden en een gebrek aan ontwikkeling, dat vooral in het linkse kamp en in het noorden heerste, moest worden weerlegd. R.k. leeszalen waren een voortreffelijk middel ter hogere ontwikkeling. 'Misschien zal zoo op den duur de geestelijke donkerte opklaren, die er volgens sommigen nog altijd hangt over ons katholiek gewest'.³⁰

Het mag typerend worden genoemd dat de voorzitter van de Bond van RK OLB-en, dr M. Schoengen uit Zwolle, als niet-Limburger heeft gefungeerd als promotor van het RK OLB-werk in Limburg. De drang naar ontwikkeling en degelijke kennis zorgden er uiteindelijk voor dat ook in Limburg de behoefte aan goede leeszalen werd erkend. De eerste Limburgse RK OLB werd in 1915 in Heerlen opgericht. De primeur ging niet naar Maastricht vanwege de moeilijkheid aan een geschikte ruimte te komen. Er was tijdens de

²⁸ Van den Oord, De hoogtijd, p. 371. Scheyven, De introductie, p. 463.

²⁹ J. de Louw, Leeszalen in het Zuiden, in: *Boekzaal*, 6(1912), pp. 239-246. (Overdruk uit de *Maasbode*, pp. 240-242).

³⁰ De Louw, Leeszalen, pp. 242-246.

Eerste Wereldoorlog in Maastricht veel woonruimte nodig voor de opvang van Belgische vluchtelingen. Bovendien erkende de Gemeente Maastricht geen behoefte aan een behoorlijk geëquipeerde leeszaal, ze had er weinig geld voor over. In 1917 hadden ook Sittard, Venlo en Maastricht hun RK OLB,³¹ gevolgd door Roermond in 1921. De RK OLB-en in Limburg kenden vanaf 1917 een samenwerkingsverband in de vorm van de Provinciale Vereniging (PV).³² De wetenschappelijke Stadsbibliotheek Maastricht viel buiten dit samenwerkingsverband.

In 1921 verscheen er in de *Limburger Koerier* (LK) een oproep voor meer leeszaal in Limburg. Lezen was een wapen in de strijd om het bestaan en moest niet ongebruikt blijven. Iedereen kon nu wel lezen door de *Wet op de leerplicht*, maar men las vooral zaken van minder allooï: kranten, colportageromans en tijdschriften; verder kwam men niet. Leeszaal waren 'een school voor heel het volk', leverden 'voedsel voor de geest' en hadden de taak de leestlust bij het volk te wekken en te bevredigen in gunstige zin. Hier zou het volk goed leren lezen. Leeszaal waren belangrijk voor het algemeen belang en de beschaving, en ter ontwikkeling van het openbare leven in Limburg. Ze zouden in een ware behoefte voorzien.³³

Het bereik van de leeszaal was echter laag. In tabel 1 worden de OLB-en van Limburg in 1923 vergeleken met andere in het land. Het valt op dat de Limburgse bibliotheken er zeer negatief uitspringen qua boekenbezit, aantal uitleningen en subsidie. Opvallend is het relatief hoge bezoekersaantal van de lees- en studiezaal in Maastricht, evenals het hoge aantal uitleningen in Venlo.³⁴

³¹ Scheyven, De introductie, pp. 447-448, 454, 462.

³² Harry Schillings, *Provinciale Vereniging van openbare bibliotheken in Limburg 1919-1969 : 50 jaar*, Roermond 1969, pp. 5, 9.

³³ Gerard Krekelberg, Meer leeszaal in Limburg!, in: *Limburger Koerier*, 15-9-1921 en 16-9-1921.

³⁴ Scheyven, De introductie, pp. 463, 465.

Tabel 1. Kerncijfers van openbare leeszalen en bibliotheken. Limburgse gemeenten vergeleken met andere Nederlandse gemeenten. Anno 1923

Plaats	Boekenbezit	Uitleningen	Bezoek aan lees- en studiezaal	Gemeentelijke subsidie
Amersfoort	13.272	55.626	18.045	f 5.000
Apeldoorn	7.500	22.489	19.951	3.225
Arnhem	16.822	56.821	27.362	5.500
Breda	± 7.000	43.366	18.572	3.249
Dordrecht	23.753	129.515	.	6.050
's-Hertogenbosch	7.597	26.672	22.179	2.400
Hilversum	36.781	76.633	21.096	14.340
Leiden	16.070	70.536	.	3.750
Heerlen	4.862	15.597	16.466	3.345
Maastricht	± 4.500	2.863	16.831	2.000
Roermond	± 4.000	11.496	14.685	1.956
Sittard	± 3.550	8.746	8.597	1.250
Venlo	4.267	20.656	8.752	1.600

Bron: Scheijven, 'De introductie' (1982), pp. 463, 465.

De belangstelling voor het openbaar bibliotheekwerk in Limburg bleef marginaal. In 1935 baarde het geringe ledental van de RK OLB in Maastricht zoveel zorgen dat er een directeur-propagandist werd aangetrokken die het ledental moest opvoeren. Het aantal leden in 1935 was 271, in 1936: 287 en in 1937: 325.³⁵ Ook in 1953 was het bereik van de RK OLB-en in Limburg nog niet hoog: gemiddeld was slechts 4,2 procent van de bevolking in Limburg lid van een RK OLB (zie tabel 2).³⁶

³⁵ Schillings, Provinciale Vereniging, p. 11.

³⁶ *Lectuur en Lezer*, 2(1954) nr 7-8 (juli-aug), p. 19.

Tabel 2. Het aantal lezers der R.K. Openbare leeszalen en bibliotheken anno 1953. Absoluut en per 100 inwoners

Leeszalen	Aantal lezers in '53	Aantal inwoners	Percentage
Roermond	1.660	24.106	6,9 %
Sittard	1.630	23.823	6,8
Maastricht	4.940	82.253	6,0
Venlo	1.930	47.751	4,0
Heerlen	1.700	63.197	2,7
Kerkrade	1.140	44.526	2,6
Brunssum	950	21.632	4,4
Valkenburg	480	10.978	4,4
Geleen	870	23.415	3,7
Tegelen	490	15.443	3,2
Weert	460	24.192	2,0
		gemiddeld	4,2

Bron: *Lectuur en Lezer*, 2(1954) nr 7-8 (juli-aug.), p. 19.

'Het lectuurgevaar'; de katholieke kerk en het lezen

Aan het begin van de twintigste eeuw had de katholieke geestelijkheid een grote invloed op het lezen, hetgeen werd versterkt door de verzuiling. De door paus Paulus III in 1559 ingestelde *Index librorum prohibitorum* (kortweg de *Index*), de door Rome opgestelde lijst van voor katholieken verboden schrijvers en titels, was nog steeds van kracht, alhoewel deze in 1897 door paus Leo XIII was aangepast. Katholieken mochten boeken van deze lijst niet uitgeven, verkopen, bewaren, vertalen en lezen zonder kerkelijke toestemming. De moederkerk zag het als haar recht en plicht de gelovige te leiden. Een index zou voor protestanten onaanvaardbaar zijn op grond van de vrijheid en eigen verantwoordelijkheid van de gelovige. Toch was de moraal en dogmatiek van de calvinisten in de praktijk even

bindend als die van de katholieken, en was er bij hen ook sprake van bevoogding en bescherming, doch niet van verboden. Onder protestanten was het idee van 'omhoog lezen' meer gangbaar: mensen beginnen met waardelose verhalen, maar gaandeweg verbetert hun smaak en gaan ze betere boeken lezen.³⁷

De katholieke kerk zag in het gedrukte woord een groot geestelijk machtsmiddel, dat grote gevaren teweeg kon brengen. Lectuur werd als een dusdanige potentiële bedreiging gezien van het ware, katholieke, geloof en van de goede zeden, dat werd gesproken over 'het lectuurgevaar'.³⁸

Kerkelijke boekenwetgeving (1918-1983)

In 1918 werd de *Boekenwet* van kracht, een onderdeel van het kerkelijk recht *Corpus Iuris Canonici (CIC)*,³⁹ waarin boekencensuur en boekenverbod werden geregeld. Het lezen tegen het kerkelijk verbod was een doodzonde, indien men 'een aanmerkelijk aantal bladzijden las, of zelfs minder'.⁴⁰

In het CIC werd ook de bisschoppelijke uitgevercensuur, het Imprimatur, geregeld. Voor ieder werk dat handelde over geloof en zeden en ieder boek geschreven of vertaald door een priester, was vooraf toestemming nodig van de bisschoppelijke censor. Zodoende hadden de bisschoppen een verbodsbevoegdheid voor het eigen diocees.⁴¹

Praktisch gaf het Imprimatur weinig problemen. Het was een kwestie van handigheid, relaties en zelfcensuur. De uitgever stuurde een drukproef naar het bisdom, meestal was deze binnen 24 uur weer terug voorzien van het goedkeuringsstempel 'imprimi potest' (het mag gedrukt worden) of 'nihil obstat' (er is geen bezwaar).⁴² Een

³⁷ Van den Oord, *De hoogtijd*, p. 366. Leih, *Protestants-christelijk bibliotheekwerk*, pp. 94-102, 142-145.

³⁸ Evert Peet, *De rooms-katholieke informatie dienst inzake lectuur (IDIL) 1937-1970*, in: *Archief voor de geschiedenis van de katholieke kerk in Nederland*, 28(1986), p. 52.

³⁹ Van den Oord, *De hoogtijd*, p. 365.

⁴⁰ *Katholieke Encyclopaedie*, 1950, pp. 454-459.

⁴¹ Van den Oord, *De hoogtijd*, p. 366.

⁴² A.H. Bloemsmas, *Het koningschap van Christus door middel van de boekhandel*, in: *Katholieke Lectuurvoorziening / onder red. van J.H. Roes, m.m.v. Mechteld Weigerinck*

boek dat absoluut geen goedkeuring van het episcopaat kreeg, was een herdruk van de brochure van de Brabantse arts J.N.J.S. Smulders *Periodieke onthouding in het huwelijk. Methode: Ogino-Knaus* uit 1930. Toch werd het boek verkocht in de katholieke boekhandel, doch alleen aan geestelijken en artsen of aan anderen, mits ze toestemming van een geestelijke of dokter hadden, middels een ondertekend formuliertje. Het boek mocht niet in de etalage worden gelegd.⁴³

Bovendien had elke katholiek (in het bijzonder bisschoppen, pauselijke legaten en rectors van katholieke universiteiten) de denunciatieplicht, de plicht om gevaarlijke boeken bij het gezag aan te geven. Als men bepaalde boeken toch wilde lezen, diende men leesverlof of boekenverlof bij de bisschop aan te vragen. Dit was een kerkelijk verlof om boeken te lezen waarop een of ander (kerkelijk) verbod rustte krachtens de *Index* of de *Boekenwet*. Seminarie-professoren of rooms-katholieke boekhandelaren hadden vaak boekenverlof. Ze mochten alles lezen *exceptis de obscenis professo tractantibus* (behalve de met opzet als zodanig geschreven pornografie).⁴⁴ De inmenging van de geestelijkheid en de sfeer van onvrijheid leek door de *Boekenwet* nog sterker dan voorheen, en begon totalitaire trekken aan te nemen.⁴⁵

Index en *Boekenwet* bleken een onvoldoende leidraad te zijn voor de katholieke lezer. De *Index* noemde alleen verboden boeken en was niet duidelijk genoeg wat betreft nieuwe uitgaven. Het was een lange en saaie lijst van veelal onbekende werken uit vorige eeuwen, vooral uit de Verlichting. Een uitzondering vormde de Franse literatuur. Het volledige werk van Voltaire, Zola en Sartre stond erop, evenals afzonderlijke werken van Simone de Beauvoir, bijvoorbeeld *De tweede sekse*, en *Madame Bovary* van Flaubert. Nederlandse uitgaven

(Memoreeks : herinneringen aan personen en gebeurtenissen uit het katholieke leven; 8), Nijmegen 1979, pp. 9-12.

⁴³ M.F.M. van Rossum, Ervaringen en herinneringen van een boekhandelaar en uitgever, in: *Katholieke Lectuurvoorziening* / onder red. van J.H. Roes en Mechteld Weigerinck (Memoreeks : herinneringen aan personen en gebeurtenissen uit het katholieke leven; 8), Nijmegen 1979, pp. 65-67.

⁴⁴ W.J.C. van Rossum, Roeping en verantwoordelijkheid van een katholieke boekverkoper, in: *Katholieke Lectuurvoorziening* / onder red. van J.H. Roes, m.m.v. Mechteld Weigerinck (Memoreeks : herinneringen aan personen en gebeurtenissen uit het katholieke leven; 8), Nijmegen 1979, p. 77.

⁴⁵ Peet, De rooms-katholieke, pp. 56-57.

stonden er bijna niet op, een uitzondering vormde *Het volkomen huwelijk* van Th. H. van de Velde. In de onduidelijke leemte en het schemergebied tussen *Index* en *Boekenwet* voorzagen een stroom van herderlijke brieven, encyclieken, toespraken en commentaren.⁴⁶ De verboden en vermaningen vanaf de preekstoel hadden soms een averechtse uitwerking en deden de vraag naar een dergelijk boek juist toenemen.⁴⁷

IDIL (1937-1970)

De regelgeving van de kerk was ook voor boekhandelaren en bibliothecarissen niet duidelijk genoeg. Het was vaak onbekend of een bepaald boek (vooral nieuwe uitgaven) wel of niet onder de wet viel. Daarbij was niet ieder boek voor iedere lezer verboden: gevormde lezers mochten meer lezen.⁴⁸ De behoefte aan voorlichting was groot, reden waarom in 1937 de Stichting Informatie Dienst Inzake Lectuurvoorziening (IDIL) werd opgericht, op initiatief van de Katholieke Boekverkopers- en Uitgeversvereniging Sint Jan.

IDIL was een soort keurraad voor het katholieke boek. Een commissie, bestaande uit specialisten op elk gebied, beoordeelde de nieuw verschenen boeken naar katholieke maatstaf. De recensies gaven een beoordeling van de morele inhoud op principieel katholieke basis, doch zeiden tevens iets omtrent esthetische, letterkundige of wetenschappelijke waarde. IDIL gaf een kwalificatie van alle boeken, onderverdeeld in categorieën I tot en met V. Klasse I betekende verboden lectuur voor katholieken, klasse V betekende geschikt voor iedereen, ook voor de jeugd.⁴⁹

Het was een soort informatiesysteem vooraf. Door zich bij bestellingen te baseren op IDIL, waren boekhandelaren en bibliothecarissen er zeker van geen verboden boeken in huis te krijgen. Voorbeelden van schrijvers die volgens IDIL niet mochten, waren A.M. de Jong, Courths-Mahler, Emile Zola en andere realisten, Carry van Bruggen

⁴⁶ Peet, *De rooms-katholieke*, pp. 55-57. Bloemsma, *Het koningschap van Christus*, p. 11.

⁴⁷ Schneiders, *Lezen voor iedereen*, p. 210.

⁴⁸ Peet, *De rooms-katholieke*, p. 57.

⁴⁹ Greetje Heemskerk, *Aanstotelijk voor de eerbaarheid : gemeentelijk toezicht op leesbibliotheken*, in: *Literatuur : tijdschrift over Nederlandse letterkunde*, juli/aug 1989, p. 193.

en sexuele voorlichtingsboeken. Bij protestanten bestond in de jaren dertig een dergelijk universeel keuringssysteem niet.⁵⁰

'Het lectuurgevaar' in het bisdom Roermond

In Limburg was de invloed van de geestelijkheid op de lectuur sterk, vooral in de eerste decennia van de eeuw. Vanaf de preekstoel in de H. Missen en in de Kerkelijke Verenigingen werd erover gesproken. Ook tijdens huisbezoeken werd aangedrongen op goede lectuur.⁵¹

In 1908 werd door een gedeelte van de geestelijkheid in Brabant en Limburg gewaarschuwd tegen het lezen van socialistische bladen. De Maastrichtse pastoors gaven in navolging hiervan een verklaring uit, waarin gewaarschuwd werd tegen de 'socialistische besmetting'. Het socialisme was verkregen door eigen begrijpen, het katholieke geloof was echter een gave 'door God uit louter goedheid geschonken'. Het lezen van socialistische geschriften werd gezien als een gevaar voor het geloof, het was de gelovigen dan ook in het algemeen verboden zich aan deze besmetting bloot te stellen. De geestelijkheid vond dat ze het volste recht had tot een verbod, omdat ze moest waken over de zielen.⁵²

In 1909 verscheen een ingezonden brief in het *Venlo's Nieuwsblad* waarin sterk werd geageerd tegen de roman, waarin deze werd vergeleken met een 'verboden vrucht', 'stinkend moeras', 'vergiftigde pijl', 'besmettelijke ziekte der ontucht', 'modder' en 'vuilnis'. Het zou jongeren tot dier of zelfmoordenaar maken. De slechte pers maakte de wereld tot een tweede Sodoma. Diefstallen en zelfmoorden verdubbelden, krankzinnigengestichten en ziekenhuizen raakten overbevolkt. De slechte pers moest worden bestreden door de goede, 'wij moeten apostelen worden der goede lectuur'.⁵³

Ook werd sterk geageerd tegen de zogenaamde sensatielectuur die via straatcolportage een enorm afzetgebied in het zuiden had. Er werd geconstateerd dat vooral kinderen naar rijpere lectuur verlangden; 'ze willen boeken lezen', maar hun smaak werd bedorven door dergelijke

⁵⁰ Kuitert, 'Ik heb me vaak', pp. 27-28, 36-37.

⁵¹ Lankhorst, Tussen commercie en apostolaat, pp. 60-62.

⁵² Verbod van slechte lectuur, in: *Limburger Koerier*, 19-12-1908.

⁵³ Dat deed de roman, in: *Venlo's Nieuwsblad*, 25-9-1909.

lectuur, en lichaam en ziel benadeeld. 'Het volk heeft hulp nodig bij het kiezen van geschikte boeken'.⁵⁴

Bisschop J.H. Drehmanns, van 1900 tot 1913 bisschop van Roermond, schreef in 1911 een brief aan alle gelovigen in het bisdom die op Pinksterdag vanaf de kansel voorgelezen diende te worden, waarin hij waarschuwde tegen het lezen en steunen van het onafhankelijke weekblad *De Roermondenaar* of *Limburgs Belang*. Het blad zou dwaalleren verkondigen en een aanslag zijn op de katholieke kerk.

'Wie zulke bladen leest en blijft lezen, zal ongetwijfeld allengs schade lijden aan zijn geloof, aan zijn eerbied voor de H. Kerk (...) en alzo schade, misschien onherstelbare schade aan zijn onsterfelijke ziel. Wie zulke bladen leest (...) maakt zich schuldig aan zonde, zonde tegen God en tegen zichzelf. (...) Weg dan uit uwe huizen en kringen met dat blad en met alle dergelijke bladen! Leest den laster en de dwaalleren niet, die daarin verkondigd worden! Betaalt door uw abonnement of uwe advertenties den kaakslag niet, die bij herhaling daarin gegeven wordt aan uw Moeder de H. Kerk! Komt integendeel op voor hare eer, zoo dikwijls die wordt aangerand! Toont steeds in alles, dat gij haar ware kinderen, en, als ware Limburgers, ook ware katholieken zijt (...). Komt op voor de goede Limburgse zeden'.⁵⁵

In 1912 was de vastenbrief van mgr Drehmanns gewijd aan de verslapping van het katholieke leven. Naast de gevaarlijke omgang met andersdenkenden en het niet-katholieke onderwijs, zag hij de 'slechte, lichtzinnige en ongodsdienstige lectuur' als belangrijke oorzaak. Anti-katholieke kranten, boeken (met name ongodsdienstige of onzedelijke romans), vlug- en tijdschriften, 'wij achten het overbodig, en het ware overigens onmogelijk, al die lectuur met name te noemen', werden de gelovigen door andersdenkenden of 'neutralen' opgedrongen en vormden een aanslag op de katholieke kerk. Ook de

⁵⁴ *Limburger Koerier*, 5-11-1910.

⁵⁵ J.H. Drehmanns, *Herderlijk schrijven* van 2 juni 1911 (nr LVIII), Roermond 1911 [RAL 14A 003A, nr 180]. Zie ook *De vastenmandementen en andere publicaties van Z.D.H. Mgr. Josephus Hubertus Drehmanns*, Leiden 1913. (Uitg. bij gelegenheid van zijn 70ste verjaardag voor een liefdadig doel).

sterkste geest zou door dergelijke lectuur in het geloof verslappen en het gevoel voor de christelijke zedelijkheid verliezen.

‘Voorzeker is lectuur noodzakelijk ter ontwikkeling van den geest en ter vorming van karakter en hart; zij is nuttig als uitspanning (ontspanning) en ter bevordering van een gezelligen, ontwikkelden omgang met anderen; maar daartoe leze men goede katholieke kranten; men neme degelijke en door de Kerk goedgekeurde wetenschappelijke geschriften, en boeiende godsdienstig en zedelijk reine boeken ter lezing; dan zal met de ontwikkeling van den geest tevens het hart veredeld, en het katholiek denken, voelen en handelen behouden en aangewakkerd worden.’⁵⁶

In 1919 werd door de clerus herhaaldelijk gewezen op het belang van godsdienstige en apologetische lectuur. ‘Want lectuur moet het tegenwape zijn, omdat lectuur immers de meeste slachtoffers maakt’. Het volk zou heiligenlevens, kerkboeken, gebedenboeken, devotieboeken, missieboekjes, kerkelijke annalen en almanakken etc. moeten lezen. ‘Belangrijke en prettige lectuur, bereid met godsdienstige truffels en gekruid met dito specerijen’.⁵⁷ Het ‘grootste geschut, het reuzenkanon is ... de courant en bij name het dagblad’. ‘Dagbladpers, gij zijt de kanselredenaar, de groote prediker van onzen zijd, het grootste ‘tegengif’.⁵⁸

Er werd daarbij gewezen op het belang van onder andere de ‘brochuurtjes’ van de Apologetische Volksbibliotheek, Onze Gele Boekjes, de talloze vlugschriftjes en vliegende blaadjes van Futura, de uitgaven van de Apologetische Vereeniging ‘Petrus Canisius’, de artikelen van paters en ‘Max in de *Maasbode*’.⁵⁹

Er werd aanstalten gemaakt tot propagandawerk voor het verspreiden van het goede boek, want ‘zelf kiezen vermogen zij niet, de markt is

⁵⁶ J.H. Drehmanns, *Herderlijk schrijven* van 1 februari 1912, Roermond 1912 [RAL 14A 003A, nr 180].

⁵⁷ Praatjes over lectuur, (deel 1), in: *Analecta voor het Bisdom Roermond*, 4(1919), pp. 20-23. (DI. I: Godsdienstige lectuur).

⁵⁸ Praatjes over lectuur, (deel II), in: *Analecta voor het Bisdom Roermond*, 4(1919), pp. 61-63. (DI. II: Apologetische lectuur).

⁵⁹ Praatjes over lectuur, (deel II), in: *Analecta voor het Bisdom Roermond*, 4(1919), pp. 90-93. (DI. II: Apologetische lectuur II).

te overvuld om te kunnen oordelen wat goed is en wat niet deugt'. Er werd gewaarschuwd tegen colporteurs die 'met hun ongere- en anti-katholieke waar (...) onze katholieke provincie blijven platlopen'. Deze moesten hier wel op grote schaal verkopen om de kosten eruit te krijgen.

Het vraagstuk der verspreiding van goede lectuur zou opgelost kunnen worden via een plan. Goede lectuur moest worden aangeboden op scholen (*Kleuterblaadje, Roomsche Jeugd, Katholieke Illustratie, Limburg aan Christus, Familieblad* en *Mannenadel*), op vergaderingen en via colportage ('maar dat is een gevaarlijk baantje'...) vooral 'omdat ze overal moeten inloopen en daarom wel eens in huizen kunnen belanden waar het niet pluis is') of via boekenstalletjes en -winkeltjes in en nabij de kerk. Ook kon worden gebruikgemaakt van de 'Centrale Bibliotheek' te Venlo.⁶⁰

Tevens werden vraagtekens gezet bij de volksbibliotheken. Zo waren deze volgens de geestelijkheid bedoeld voor volwassenen en niet voor de jeugd. Romans werden beschouwd als een 'noodzakelijk kwaad dat niet weg te cijferen is, maar getracht moet worden het tot een minimum te reduceren'. Zij moeten er dus wel zijn, al huldigt men de mening dat 'de beste roman niet deugt'. Tevens werd gepleit voor een soort 'bureau van keuring'.

Limburg las volgens de clerus 'clandestien', omdat de lectuur het daglicht niet kon verdragen. Daarom zou overal een bibliotheek moeten komen, 'in elke parochie, in elk rectoraat, in iedere vlek, op elk gehucht, in elk complex van woningen, in iedere colonie, zelfs op het kleinste gehucht (...), hoe meer hoe liever', want 'zij willen en moeten lezen, neutraliseer zooveel mogelijk het gevaar van schadelijke lectuur door het goede in overvloed aan te bieden'.⁶¹

De geestelijkheid was dus zeer verontrust over het binnendringen van slechte lectuur. Of de waarschuwingen veel succes hadden, valt te betwijfelen. De pogingen om het lezen van dergelijke lectuur (vooral populair onder fabrieksarbeiders, dienstboden en winkelbedienden)

⁶⁰ Praatjes over lectuur, (deel III), in: *Analecta voor het Bisdom Roermond*, 4(1919), pp. 111-116. (Dl. III: Propaganda werk).

⁶¹ Praatjes over lectuur, (deel IV), in: *Analecta voor het Bisdom Roermond*, 4(1919), pp. 139-143. (Dl. IV: Volksbibliotheken).

via huisbezoeken in te dammen, waren vaak tevergeefs.⁶² Veel katholieken, vooral in de Mijnstreek, bleven verboden kranten lezen. De plaatselijke geestelijkheid hield dit in de gaten, soms werden er maatregelen tegen genomen.⁶³

Over hoe de mensen in het boekenvak met de verboden omgingen, is weinig bekend. Over het algemeen legden boekhandels in het zuiden ruimere maatstaven aan dan boven de grote rivieren. De collega's boven de Moerdijk waren strenger.⁶⁴ Verboden lectuur was daar altijd bij niet-katholieke boekhandels en bibliotheken te krijgen. Over de werkwijze van het Imprimatur in Roermond is weinig bekend. De assistent censor⁶⁵ onder mgr Lemmens, H.J.A. Sanders, had nooit uitgesproken instructies over het censorschap van de bisschop ontvangen. Het geheel speelde zich af in een sfeer van vertrouwen tussen censor en auteur en tussen bisschop en censor. Er ontstonden meestal weinig moeilijkheden. Bijna alle kwesties die er waren werden mondeling en via de weg van overleg opgelost.⁶⁶

Terwijl elders in het land de macht van IDIL al omstreden raakte, was het morele gezag van IDIL in Limburg rond 1950 nog ongebroken. Berucht werd het zogenaamde Sittard-incident. De Gemeentepolitie van Sittard had een abonnement op IDIL en stuurde in 1951 een agent naar de leeszaal en de boekhandels om erop aan te dringen voorzichtigheid te betrachten met Vestdijks *De dokter en het lichte meisje*. Dit leidde tot vragen in het parlement. De kwestie was een excès en liep met een sisser af.⁶⁷

Ook Richard Scholtens, groothandelaar in tijdschriften, kreeg in de jaren vijftig de politie over de vloer. In 1953 opende hij in Maastricht tegenover het station de eerste lektuurhal in Zuid-Nederland. Daar waren *De lach* en *Piccollo* te koop, voor die tijd zeer aanstootgevende blaadjes waarin vrouwen in strakke badpakken afgebeeld stonden. Pastoors en kapelaans preekten vanaf de kansel hel en verdoemenis over de handel van Scholtens, volgens de

⁶² Van den Oord, *De hoogtijd*, p. 372.

⁶³ Lankhorst, *Tussen commercie en apostolaat*, pp. 60-62.

⁶⁴ Van Rossum, *Roeping en verantwoordelijkheid*, p. 80.

⁶⁵ De officiële censor librorum was de exegeet Jos. Keulers.

⁶⁶ Sanders, *Lectuur in een seminarie*, pp. 83, 86, 93, 96-98.

⁶⁷ Schneiders, *Lezen voor iedereen*, p. 209. P.J.A. Nissen, *Van katholieke letterkunde naar letterkunde (ook voor katholieken) in Limburg*, in: *Van katholiek Limburg naar katholieken in Limburg* / onder red. van E. Henau & T. van den Hoogen (UTP-Katern; 6), Heerlen 1988, pp. 184-185.

groothandelaar zelf. De politie kwam regelmatig poolshoogte nemen in het magazijn. Volgens de eigenaar zelf stond er niets zinnen-prikkelends in. Hij mocht eigenlijk alleen katholieke blaadjes verkopen, 'maar die waren er nauwelijks'. Scholtens was na de oorlog in Limburg terechtgekomen en constateerde hier een honger naar nieuws, vooral sportnieuws. Hij introduceerde hier bladen als *De Sportwereld*, waarmee hij elke vrijdagochtend bij de uitgang van de Staatsmijn Wilhelmina in Terwinselen ging staan.⁶⁸

Naast de herderlijke brieven, het Imprimatur en de censoren van de RK OLB-en was er sterke invloed van de geestelijkheid via de Katholieke Centrale Vereniging voor Lectuurvoorziening (KCVL) Limburg, hierover later. In het contactorgaan van de KCVL *Lectuur en Lezer* werd regelmatig door de bisschop en andere geestelijken geschreven over lectuur. Ook op bijeenkomsten van de vereniging was de clerus prominent aanwezig; ze hield er voordrachten en lezingen.

Leesaanbod: katholieke kranten en literatuur

Het lezen van katholieke dagbladen en *De Katholieke Illustratie* raakte in Limburg ingeburgerd. In 1940 was 60 procent van de katholieke gezinnen in Noord-Brabant en Limburg geabonneerd op een katholiek dagblad.⁶⁹

De katholieke kranten hadden veelal de steun (en de inmenging) van de geestelijkheid. Zo deed bisschop Lemmens in 1946 een oproep voor het lezen van *De Tijd* in Limburg. Dit was volgens hem het blad voor elke ontwikkelde katholiek in Limburg. Een plaatselijke of provinciale krant was voor hen niet genoeg. '*De Tijd* is zeker de courant voor de geestelijkheid, de gestudeerden, dokters, advocaten, leraren, notarissen en ingenieurs, maar ook voor kunstenaar en koopman, landbouwer en fabrikant (...) en ook voor de arbeider (...)'. 'Katholieke Limburger, ga met U tijd mee', was het devies.⁷⁰

⁶⁸ Theo Vaessen, Vijftig jaar Scholtens Sittard : van krantenwijk tot miljonair : de boekenkoning van Limburg, in: *De Limburger, Inkijk*, 21-10-1995.

⁶⁹ Van den Oord, De hoogtijd, pp. 371-373.

⁷⁰ J. Lemmens, *Aan de katholieken van Limburg : over een dagblad dat reeds een eeuw lang in Limburg wordt gelezen*. [SHC Br. N 5979].

Een relatief belangrijke invloed op de leesgewoonten van katholieken ging uit van de zogenaamde katholieke bibliotheken (boekenseries) en abonnementsseries. Voor de Tweede Wereldoorlog waren dat bijvoorbeeld de op krantenpapier gedrukte *VOBI* (volksbibliotheek), uitgegeven door het R.K. Werkliedenverbond, en tussen 1950 en 1967 voortgezet in de *Lanteernreeks* van de Katholieke Arbeidersbeweging. De oplagen waren hoog (80 duizend abonnees). In Limburg was het aantal afnemers van de *Lanteernreeks* bedroevend laag (zie tabel 3).⁷¹

Tussen 1936 en 1960 bestond ook het *Thijmfonds* met 27 duizend abonnees. Hierin werden Walter Breedveld en *Pieter Bas* van Godfried Bomans uitgegeven. Een derde serie van goedkope romans was de *Hofboekerij*, uitgegeven door uitgeverij De Toorts in samenwerking met het Centrum der Nederlandse Katholieke Vrouwenbeweging.⁷² Via een boekenplan wilde deze vereniging het katholieke boek meer toegankelijk maken, want 'tot nu toe was het katholieke boek een onbereikbaar bezit'. De *Hofboekerij* zorgde voor een serie van zeven uitgaven, waarvan *De gekke dokter* van Arie van der Lugt de eerste was.⁷³

In 1954 werd een intekenreeks voor de abonnees van de KRO-gids gestart, *De Zonnewijzerreeks*, die werd uitgegeven in samenwerking met de Willibrord-vereniging en de Katholieke Actie.⁷⁴ De serie *Zonnewijzer* werd in twaalf delen gestart, met als doel het goede boek binnen ieders bereik te krijgen. Zoals op bijgaande foto diende het overal te worden: 'het lezend katholiek gezin, dat vertrouwd is met het goede boek' (zie afbeelding 1).⁷⁵

⁷¹ *Het lectuurvraagstuk en de positie van de katholieke boekhandel en bibliotheek in Nederland* / KASKI, samenvatting o.l.v. W. Goddijn, Den Haag 1957.

⁷² Nico Versluis, Katholieken hebben niets tegen lezen, in: *Leestradietien van katholieken en protestanten in Nederland* (Themanummer CLC-KLC Bulletin; 1), Den Haag s.a., p. 11.

⁷³ Een belangrijk initiatief: 'Hofboekerij' brengt katholiek boek voor het katholiek gezin: Arie van der Lugt voor Vrouwengilde, in: *De Gelderlander*, 25-11-1950.

⁷⁴ De Katholieke Actie was het in Nederland in 1936 opgerichte officiële orgaan van het lekenapostolaat. Alleen die vormen van lekenapostolaat die georganiseerd geschieden en door de bevoegde kerkelijke autoriteiten erkend waren, behoorden ertoe. In 1965 werd de Katholieke Actie opgeheven.

⁷⁵ In ieder huis een gezinsbibliotheek, in: *Katholieke Illustratie*, 3-4-1954. Versluis, Katholieken hebben, p. 12.

Tabel 3. Het aantal geplaatste series van de uitgeverij 'De Lantaarn' van de Katholieke Arbeiders Beweging te Utrecht per gemeentegroep en provincie. Anno 1956

Provincie	platteland		kleine steden		middelgrote steden		grote steden	
	gepl. ser.	p. 1000*	gepl. ser.	p. 1000	gepl. ser.	p. 1000	gepl. ser.	p. 1000
Groningen	33	2.4	-	-	-	-	125	9.0
Friesland	189	7.5	-	-	65	7.2	-	-
Drenthe	64	3.2	3	3.0	-	-	-	-
Overijssel	409	3.2	66	4.7	295	6.7	152	5.0
Gelderland	912	3.3	15	1.4	64	4.2	481	3.4
Utrecht	392	6.0	61	3.6	99	5.2	622	6.8
Noord-Holland	1.332	7.0	487	5.1	114	4.4	1.567	6.0
Zuid-Holland	1.555	9.2	166	4.1	635	6.7	1.356	4.2
Zeeland	812	3.4	20	3.0	-	-	-	-
Noord-Brabant	2.284	3.3	362	2.9	459	3.2	1.076	4.4
Limburg	1.282	2.9	306	1.7	169	1.3	-	-
N.O.-Polder	-	-	-	-	-	-	-	-
Nederland	8.670	4.1	1.486	3.1	1.900	3.9	5.379	4.9

* per 1000 van de katholieke bevolking per 1 januari 1955.

Bron: KASKI, *Het lectuurvraagstuk en de positie van de katholieke boekhandel en bibliotheek in Nederland*. Samenstelling o.l.v. W. Goddijn, Den Haag 1957.

Vanaf 1967 bestaan er geen katholieke abonnementenseries meer. Bij de protestanten bestaan ze nog steeds. Door hun hoge oplagen waren ze belangrijk bij de vorming van een huisbibliotheek, in gezinnen waar voorheen vaak nog geen boeken aanwezig waren.⁷⁶ De

⁷⁶ Versluis, *Katholieken hebben*, p. 12.

katholieke reeksen hebben een belangrijke bijdrage geleverd aan de verspreiding van het lezen onder het katholieke volk.

Afb. 1. Het lezend katholieke gezin. (Bron: *Katholieke Illustratie*, 3-4-1954).

Limburgse schrijvers

De katholieke uitgeverij Het Spectrum gaf romans uit van Marie Koenen⁷⁷ en dichtbundels van de priesterdichter Jacques Schreurs MSC,⁷⁸ die het goed deden.⁷⁹ De aan het begin van de twintigste eeuw ontstane katholieke tijdschriften als *Van onze tijd*, *De Beiaard*, *Roeping* en *De Gemeenschap*,⁸⁰ boden ook Limburgse schrijvers onderdak. In de twintigste eeuw hebben jongere katholieken als Marie Koenen, Felix Rutten, Pieter van der Meer de Walcheren,⁸¹ Mathias Kemp en anderen hun geloofsgenoten waardevolle lectuur verschaft: lectuur die er ook in letterkundig opzicht wezen mocht⁸² en zodoende gezorgd voor een leesaanbod uit Limburg. Anderzijds blijven ook clerici (als de paters Hilarion

⁷⁷ Bijvoorbeeld *De korrel in de voor*, Utrecht [1941].

⁷⁸ Bijvoorbeeld *Kleine liederen van dood en leven*, Utrecht 1938.

⁷⁹ Bloemsma, Het koningschap van Christus, p. 13.

⁸⁰ Het themanummer 10-11 van jaargang 6(1930) van *De Gemeenschap* was geheel gewijd aan Zuid-Limburg.

⁸¹ Versluis, Katholieken hebben, p. 11. Van Rossum, Ervaringen en herinneringen, p. 60.

⁸² JG [Jos. J. Gielen], Het boek in Limburg, in: *Limburgs Dagblad*, 22-10-1954.

Thans, Maurits Molenaar en Jacques Schreurs) een grotere rol dan elders in het land spelen binnen de katholieke letterkunde.⁸³ De katholieke kranten hebben samen met de katholieke reeksen en tijdschriften hun steentje bijgedragen aan de leesemancipatie, oftewel de democratisering van het lezen, van katholieken en Limburgers.⁸⁴

Geringe leesbereidheid in Limburg tot 1940

De landelijke discussie over de geringe leesbereidheid van katholieken, die al vanaf 1820 woedde, vond in de twintigste eeuw zijn weerklank in Limburg. Voorzover bekend was de eerste uiting daarvan te vinden in de *Limburger Koerier* van 27-12-1913. In een krantenbericht over het Maastrichtse leesgezelschap 'dr Schaepman' werd geconstateerd dat het algemeen bekend was dat wat door katholieken werd geschreven en in de eerste plaats voor katholieken was bestemd niet altijd voldoende werd gelezen (*catholica non leguntur*). Als oorzaak werd de omstandigheid genoemd dat veel katholieken niet genoeg in de gelegenheid waren van die uitgaven kennis te nemen. Bovengenoemd leesgezelschap was opgericht met de intentie hier iets aan te doen, het zou vooral onder de meer ontwikkelde katholieken de leeslust dienen aan te wakkeren. Naast publicaties van algemene aard, zouden hier uitgaven van de katholieke pers onder de aandacht gebracht moeten worden. Er circuleerden wekelijks vooral katholieke tijdschriften als *Van onzen tijd*, *De Beiaard*, *Stimmen der Zeit*, het *Tijdschrift der Vereeniging van Nederlandsche Katholieken*, maar ook periodieken van algemene aard in vier talen en tweewekelijks een roman of een uitgebreid boekwerk. Het leesgezelschap zou in een werkelijke behoefte voorzien. Mgr Menten, deken van Maastricht, was geestelijk adviseur van deze organisatie. Dit als waarborg 'dat katholieke ouders deze portefeuille gerust aan hun huisgenoten kunnen in handen geven'.⁸⁵

⁸³ Nissen, Van katholieke letterkunde, pp. 160-161.

⁸⁴ Zie hiervoor ook hoofdstuk IV uit mijn scriptie, getiteld Katholieke leesemancipatie in de twintigste eeuw, in: *Lezen in Limburg : een onderzoek naar 'leesslapt', 'leesachterstand', 'boekheidenen' en 'het papieren gevaar'*, Maastricht 1997. (Universiteit Maastricht, faculteit der Cultuurwetenschappen).

⁸⁵ Nieuws uit Maastricht : leesgezelschap 'Dr. Schaepman', in: *Limburger Koerier*, 27-12-1913, p. 18 en Nieuws uit Maastricht : goede lectuur, in: *Limburger Koerier*, 29-12-1916.

In 1935 werd in *De Nedermaas* een pleidooi voor lezen gehouden naar aanleiding van de boekenweek. Er werd een misverstand en een achterstand ten opzichte van Noord-Nederland inzake lezen in Limburg geconstateerd. Het was waarschijnlijk de eerste keer dat het woord achterstand in Limburg werd gebruikt. Limburgers zouden meer aandacht hebben voor de inwendige mens, dan voor geestelijk voedsel. 'Al zouden de boekhandelaars met nog zoo'n groote, schreeuwende letters op de meest opvallende plaatsen in de winkel en etalage opwekken om meer boeken te kopen, ik ben ervan overtuigd, dat dit weinig zou baten'. Limburg had een vruchtbare cultuurbodem, maar door de geringe aandacht voor boeken, bleef die braak liggen bij gebrek aan nieuw 'voedsel'. Verder viel het de schrijver op dat in het openbaar vervoer ten zuiden van de grote rivieren medereizigers slechts bij uitzondering in een boek waren verdiept. 'Als men in trein of bus al de courant leest, valt dit op'. Niet al die boeken zouden geestelijk voedsel van de eerste rang zijn, maar de kern van de zaak lag in het feit dat er in het noorden meer interesse was voor de ontwikkeling van de geest. Bovendien was in Holland vrijwel in ieder huis een eigen 'bibliotheek'. 'Gaat U daarnaar eens op zoek bij ons!'. 'Dit alles beteekent geen ophemelen van anderen en afkammen van den eigen volksaard (...) maar het constateren van een misverstand en een achterstand, die toch zoo makkelijk zou kunnen worden opgeheven. Denkt U daar straks eens aan, bij gelegenheid van de boekenweek?'.⁸⁶

Doorgaans wordt beweerd dat er voor de Tweede Wereldoorlog in Limburg nauwelijks een leescultuur bestond. Tijdens de Tweede Wereldoorlog vond er echter in Limburg, net als in de rest van het land, een grote leesexplosie plaats, ondanks de oorlogsschade aan de bibliotheken. De RK OLB- en in Venlo en Roermond werden in de oorlog vernietigd respectievelijk zwaar beschadigd.⁸⁷ Veel parochiebibliotheken werden gesloten, het bezit was verwoest of sterk verouderd.⁸⁸

⁸⁶ Nonk Mong [pseud. van Frans du Mong?], Maandelijkse mijmering, (deel III), in: *De Nedermaas : Limburg's geïllustreerd maandblad*, 12(1934/1935) nr 8 (maart), pp. 155-156. (Dl. III: Lezen).

⁸⁷ Schneiders, *Lezen voor iedereen*, pp. 161, 187.

⁸⁸ Jos Hocks, *Samenwerking tussen volksbibliotheken en bibliotheken in basisscholen : een beschrijving van de huidige situatie in Limburg*, Brunssum 1984. (Eindexamenscriptie onderwijsmediathecaris Bibliotheek- en Documentatieacademie Sittard).

Rapport commissie winkelbibliotheken 1947

Het idee dat er in Limburg in de jaren veertig geen leescultuur was, klopt niet helemaal gezien het in 1947 in Maastricht uitgekomen *Rapport Winkel-bibliotheekwezen Maastricht*. Het aantal uitleningen van de winkelbibliotheken in Maastricht (20.000 per week) was vele malen groter dan die van leeszaalen, parochie- en St. Vincentius-bibliotheken samen (1.200 per week). Dit succes werd juist als problematisch ervaren.⁸⁹

Al voor de oorlog waren er problemen met de winkelbibliotheken in Maastricht geweest. In 1938 leidde dit tot de gemeentelijke *Verordening op de exploitatie van openbare leesbibliotheken in de gemeente Maastricht* op grond waarvan het verboden was een leesbibliotheek te exploiteren zonder vergunning van Burgemeester en Wethouders. Na de oorlog werden er weer misstanden geconstateerd en in 1945 werd er een commissie ingesteld onder leiding van de leraar en socioloog drs H.A.W. Beijer, ter sanering van en controle op winkelbibliotheken. Dit initiatief kwam niet vanuit de kerk, maar vanuit de gemeente. Het werd ook niet voorgedaan als een specifiek katholieke kwestie, het was naar buiten toe een zaak van maatschappelijk belang. In werkelijkheid had de geestelijkheid grote invloed.⁹⁰ In de commissie Beijer zaten drie niet-katholieke en acht katholieke leden, er werd echter niet bij verteld wie de niet-katholieken waren. A.G.H. Kemp, assistent-bibliothecaris Stadsarchief en -bibliotheek, zoon van de dichter Pierre Kemp (1886-1967), en Fernand Lodewick (1909-1995)⁹¹ waren lid van de commissie.⁹²

⁸⁹ Schneiders, *Lezen voor iedereen*, p. 214.

⁹⁰ Schneiders, *Lezen voor iedereen*, p. 214.

⁹¹ H.J.M.F. Lodewick was leraar Nederlandse taal en later schrijver van de veel gebruikte schoolboeken *Literaire kunst*, uitgegeven bij Malmberg in Den Bosch in 1955, en herhaaldelijk herdrukt, en *Literatuur : geschiedenis en bloemlezing*. Deel 1: Aanvang tot omstreeks 1880 en Deel 2: Omstreeks 1880 tot heden, eveneens uitgegeven bij Malmberg in Den Bosch en herhaaldelijk herdrukt. Van de in 1979 verschenen Atlas van de Nederlandse letterkunde *Ik probeer mijn pen* nam hij het gedeelte vóór 1940 voor zijn rekening. Tevens was hij later voorzitter van het Pierre Kemp Genootschap.

⁹² De andere leden waren J. van Bers, commies-chef Burgerlijk Armbestuur, P.M. Boesten, Inspecteur van Politie, drs E.G. Courrech Staal, leraar, historicus, J.M. Driessen, bibliotheekhouder, J.R. Fijn sr, zonder beroep, M.H.A.I. Schrammen, hoofd Bureau der Provinciale Griffie, F. Allema, landmeter van het kadaster en de secretaris K.V.H.

Van vijftien winkelbibliotheken werd het totaal van 65 duizend boeken onderzocht, een enorm werk waarvoor de commissie 75 maal vergaderde. Uit het onderzoek bleek dat het aantal lezers groot was, de winkelbibliotheken bedienden 75 procent van het lezerspubliek. Tijdens de oorlog was de leeswoede zelfs zo hoog geweest dat een lenersstop ingevoerd moest worden. Het publiek kwam niet alleen uit de lagere standen, maar ook uit de villawijken. De term volksbibliotheek was dan ook misleidend. In één winkelbibliotheek in het centrum van de stad waren gedurende de jaren 1938-1947 meer dan 8.400 leesklanten ingeschreven. Het totaal aantal gezinnen in de tijd was 17 duizend, zodat afgezien van de klanten buiten Maastricht, gezegd kan worden dat bijna de helft van de gezinnen al van die éne bibliotheek gebruikmaakte en dus boeken las. Naast de krant en de bioscoop bepaalden de winkelbibliotheken in Maastricht de publieke opinie.⁹³

De lichte romans (zie tabel 4) waren het meest in trek, waarvan die van de schrijfster Hedwig Courths-Mahler de populairste waren. Het grootste probleem was de aanwezigheid van 'realistische' lectuur, prikkellektuur en pornografie. Dit waren de boeken waarin 'gewaagde situaties, driehoeks- en veelhoeksverhoudingen, lilies van onschuld, levend in een zedeloze zwijneboel, bordeel- en lichtekooi-verhoudingen, abortusgevallen, homoseksualiteit, krankzinnige tegennatuurlijkheden en perversiteiten' voorkwamen en daardoor 'slecht, vunzig en door en door rot' waren. Ze vormden een groot maatschappelijk gevaar.

Dergelijke boeken werden juist het meest gelezen, zelfs vrij veel door oudere vrouwen, gezien de staat waarin ze verkeerden; ze waren vaak vuil, incompleet en kapot gelezen. 'Daar krijg je de beste klanten mee', aldus een der bibliotheekhouders. Opmerkingen van een vrouw die haar boeken terugbracht tegen de bibliotheekhouder als: 'zoekt U een paar zware realisten voor me op, onderwijl ga ik naar het lof', illustreerden de argeloosheid van de lezers, volgens het rapport. 'In de tas die ze achterliet, lag een godsdienstig boek. De realisten moesten er een plaats naast vinden'. Opmerkelijk was dat na

Bruijnzeels, ambtenaar afdeling Algemene Dienst der gemeente-secretarie. H.A.W. Beijer [voorz.], *Rapport winkel-bibliotheekwezen Maastricht 11-5-48*, [Maastricht] 1948, pp. 3-4. [SHC Br. 4068].

⁹³ Beijer, Rapport, pp. 6, 10-12, 22.

speciale predikaties door de clerus over slechte lectuur, waarbij vaak de naam Zola viel, er een opleving in de vraag naar een desbetreffend boek voorkwam.⁹⁴

De commissie had kritiek op het handelen en de deskundigheid van sommige bibliotheekhouders. Het kwam voor dat ze bepaalde boeken aantrekkelijker probeerden te maken door er schunnige plaatjes of pikante foto's op te plakken. Verder waren er aanwijzingen, dat sommige bibliotheekeigenaren boeken of slechts getypte manuscripten onder de toonbank uitleenden. Zo zou volgens een insider het anonieme pornografische boek *Tussen navel en kouseband* op stencil zijn uitgeleend. In de etalages van dergelijke winkelbibliotheken stonden vaak heiligenbeelden en godsdienstige voorwerpen. 'Achter de heiligenbeelden gluurde de schunnige lectuur uit de boekenrekken'.⁹⁵

Tabel 4. Samenstelling van de boekcollectie van de 15 winkelbibliotheken te Maastricht. Anno 1948

	Aantal	Percentage
Cowboy-boeken, speurders en avonturenromans	19.500	30
'Lichte' romans, 'boeken over de liefde' en keukenmeidenromans, 'leesvoer'	21.000	32
Realistische werken*	8.000	12,5
Literaire werken	9.000	14
Wetenschappelijke werken	1.000	1,5
Jeugdlectuur (jongens- en meisjesboeken)	6.500	10
	65.000	100

* Inclusief 100 sexuologische werken.

Bron: H.A.W. Beijer (voorzitter), *Rapport winkel-bibliotheekwezen Maastricht 11-5-48*, [Maastricht] 1948, p. 10.

⁹⁴ Beijer, Rapport, pp. 12-14.

⁹⁵ Beijer, Rapport, pp. 17-19.

In de regionale en landelijke pers⁹⁶ verschenen reacties op het rapport van de commissie Beijer. Het feit waarom de winkel- en volksbibliotheken zo populair waren, kwam volgens pater De Wilt doordat de RK OLB-en onvoldoende rekening hielden met de reële behoeften van het volk. De RK-OLB was er niet in geslaagd de volksbibliotheken overbodig te maken. De winkelbibliotheken waren een groot gevaar. 'De geestelijke gezondheid van het Maastrichtse volk wordt opgeofferd aan de economische belangen'.⁹⁷

Het kwam vaak tot conflicten tussen de gemeente en leesbibliothekhouders, niet alleen in Maastricht, maar bijvoorbeeld ook in Brunssum. De Algemene Nederlandse Bond van Leesbibliothekhouders (ANBL) kwam de collega's in het zuiden te hulp en maakte in 1947 de zaak aanhangig bij het Ministerie van Binnenlandse Zaken. Onder de voormalige KVP-minister Witteman werd besloten, dat wat in Limburg gebeurde in strijd was met de Grondwet. In het vervolg werd B&W van gemeentes de bevoegdheid ontzegd, boeken uit leesbibliotheken te verwijderen.⁹⁸

De rol van winkelbibliotheken op het leesgedrag is vaak onderschat of zelfs ontkend. Toch hadden de winkelbibliotheken in 1953 nog het belangrijkste aandeel in de totale uitleen van 3,5 miljoen in Limburg. De percentages waren als volgt:⁹⁹

⁹⁶ In *De Linie* van 24-10-1947 verscheen een artikel van H.A.W. Beijer, getiteld: De 'bieb' : waar haalt de gewone man zijn lectuur, en in *De Linie* van 31-10-1947 een artikel van F.M.J.J. Duynstee: Politie, doe wat! : de gemeenteverordeningen tegen wilde bibliothekjes in de strijd geworpen. In het communistische dagblad *De Waarheid* ontstond een storm van kritiek op het rapport.

⁹⁷ A. de Wilt [SJ], Volkslectuur in Maastricht, in: *Gazet van Limburg*, 4-11-1950.

⁹⁸ Heemskerk, Aanstotelijk voor de eerbaarheid, pp. 190-198.

⁹⁹ *Lectuur en lezer*, 3(1954), nr 1-2 (oct-nov), p. 24.

Tabel 5. Boekenuitleen in de provincie Limburg, verdeeld naar soort bibliotheek. Anno 1953

RK OLB-en	21 %
Volks- en parochiebibliotheken	26
Schoolbibliotheken	20
Winkelbibliotheken	33
Totaal	100

Bron: *Lectuur en Lezer*, 3(1954) nr 1-2 (oct.-nov.), p. 24.

Katholieke Centrale Vereniging voor Lectuurvoorziening (KCVL) Limburg (1949-1961)

Naar aanleiding van landelijke ontwikkelingen werd in 1948 in Limburg een Bisschoppelijke Commissie inzake Lectuurvoorziening ingesteld, die de problemen op het gebied der lectuurvoorziening zou moeten inventariseren. Deze commissie wendde zich tot de Provinciale Vereniging van RK OLB-en en de Stichting Diocesane Lectuurzorg, van waaruit een studiec commissie met vertegenwoordigers uit alle betrokken geledingen ontstond. In 1949 verscheen het rapport van deze commissie *Het vraagstuk der lectuurvoorziening in Limburg*. Naast de goed georganiseerde RK OLB-en (tien in aantal in 1949), waarvan het bereik ook in 1953 nog niet overschat moest worden (zie tabel 2), werden in het rapport de volgende volksbibliotheken gesignaleerd:

218	parochiebibliotheken
13	St. Vincentiusbibliotheken
5	buurt- en huisbibliotheken
circa 60	winkelbibliotheken (commercieel en niet-katholiek)

Al deze bibliotheken werkten los van elkaar en alleen de RK OLB-en en de St. Vincentiusbibliotheken hadden een provinciaal samenwerkingsverband, respectievelijk de PV en de afdeling Limburg van het Centraal Bureau voor Uitleenbibliotheken. De parochie- en andere volksbibliotheken hadden geen organisatorisch verband. Het was de bedoeling van het rapport dat voortaan alle lectuurvoorzieningen in

Limburg zich zouden organiseren in één vereniging, de KCVL-Limburg, in samenwerking met de standsorganisaties en de diocesane Katholieke Actie.

In 1949 werd de KCVL-Limburg opgericht. Tabel 6 geeft een duidelijk overzicht van de meewerkende instanties. Geestelijk adviseur van de KCVL werd Deken A. Loonen uit Venlo. Het doel van de KCVL-Limburg was 'in het bisdom Roermond het leatuurwezen overeenkomstig de katholieke beginselen te bevorderen, zulks met uitsluiting van winstbejag'. Tevens werd erop aangedrongen voor subsidie¹⁰⁰ in aanmerking te komen bij het Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen.¹⁰¹ De winkelbibliotheken vielen dus buiten deze organisatie.

De doelstelling wilde men bereiken door het geven van richtlijnen op het gebied der leatuurvoorziening, belangenbehartiging, hulp bij het oprichten van nieuwe volksbibliotheken, advies, voorlichting en bijstand aan opgerichte en nog op te richten bibliotheken, oprichting en instandhouding van een centraal boekenmagazijn (boekenstock), opleiding van bibliotheekpersoneel door cursussen, voorlichting aan de lezer door voordrachten, spreekbeurten en tentoonstellingen over het goede boek, steun bij de boekenaanschaf, de zorg voor een goede aangepaste leatuurvoorziening voor bijzondere lezersgroepen en overleg met geestelijke en wereldlijke overheidsinstanties.¹⁰² Ook gaf de KCVL tussen 1952 en 1955 het contactorgaan *Lectuur en Lezer* uit (zie afbeelding 2).

Speciale aandacht ging uit naar het in de Rijksbegroting van 1953 aangewezen ontwikkelingsgebied of culturele noodgebied¹⁰³ Noord-Limburg (ten oosten van de Maas ten noorden van Well), waar de situatie op leatuurgebied erg ongunstig was. In de plaatsen Boukoul en Blerick werden bijvoorbeeld bibliotheken opgericht door de KCVL-Limburg.

¹⁰⁰ In 1951 werd voor het eerst subsidie verkregen. Hocks, Samenwerking, p. 14.

¹⁰¹ Ant. Loonen [voorz.], *Het vraagstuk der leatuurvoorziening in Limburg : rapport van de studiecommissie, uitgaande van de Prov. Vereniging van R.K. openbare leesalen en bibliotheken in Limburg en van de Stichting Diocesane Lectuurzorg, Roermond, Venlo 1949*, p. 6.

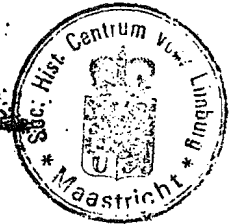
¹⁰² Hocks, Samenwerking, pp. 12-13.

¹⁰³ Het Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen had de culturele noodgebieden voor de leatuurvoorziening een bedrag van f 40.000,- toegekend. *Lectuur en Lezer*, 2(1953) nr 3 (dec), p. 15.

1ste JAARGANG N° 2 NOV.- DEC. 1952

K.C.V.L.

LIMBURG

Afb. 2. Voorpagina *Lectuur en Lezer*, orgaan van het KCVL Limburg 1952-1955. (Bron: *Lectuur en Lezer*, 2(1952) nr 2 (nov-dec)).

Tabel 6. Organisatiestructuur KCVL Limburg 1952

K.C.V.L. Limburg				
Hierbij zijn aangesloten:				
1	2	3	4	5
Prov. Ver. van R.K.O.L.B.	Bond voor Parochiebibliotheken in Limburg	Centr. Raad St. Vincentiusvereniging	K.A.	Stand- en Jeugdstandsorganisaties Jeugdbeweging

1. De Prov. Vereniging omvat 11 openbare leeszalen en bibliotheken.
2. De Bond voor Parochiebibliotheken omvat 10 aangesloten bibliotheken.
3. Bevat 14 Vincentiusbibliotheken.
4. De Kath. Actie in het bisdom Roermond.
5. *Standorganisaties:*
  - St. Adelbertsvereniging
  - K.A.B.
  - Kath. Limb. Middenstandsbond
  - Vrouwengilde
  - L.L.T.B.
  - Werknemende Middenstandsbond
- Jeugdstandsorganisaties:*
  - Jonge boeren en Tuinders
  - K.A.J.
  - K.J.M.V. (Kath. Jonge Middenstandsvereniging)
  - Kath. Jonge Werkgeversvereniging
- Jeugdbeweging:*
  - Kath. Vrouwelijk Jeugdwerk
  - Mannelijk Jeugdwerk

Bron: *Lectuur en Lezer*, 1(1952) nr 2 (nov.-dec.), p. 4.

De KCVL had de veelomvattende taak om de katholieke culturele achterstand op het terrein van lectuur te verkleinen en zo mogelijk op te heffen. Hiertoe moest de kennis van de bibliothecarissen worden vergroot en de lectuurcollecties van de volksbibliotheken aangevuld en verbeterd. De KCVL-Limburg kreeg in het begin echter onvoldoende draagkracht en steun: in vergelijking met andere provincies was de subsidie¹⁰⁴ van zowel gemeentelijke als provinciale overheid en instellingen laag. Ook kreeg men hier zo goed als geen

¹⁰⁴ Het provinciaal bestuur, het Fonds voor Sociale Instellingen en het Anjerfonds gaven in Limburg bijvoorbeeld subsidie aan de KCVL.

medewerking en subsidie uit eigen katholieke kring.¹⁰⁵ Men klaagde over een totaal gebrek aan belangstelling, geldtekort en onkunde. 'De geestdrift voor het streven van de KCVL was in Limburg niet buitensporig'. Onwetendheid van de bibliothecarissen in de volksbibliotheken leidde ertoe dat 'geestelijke moord, diefstal van geestelijk bezit, en het zedenbederf via het boek over het hoofd werden gezien'.¹⁰⁶

Er was kortom geen positieve steun voor de KCVL-Limburg. De invloed van de kerk op de KCVL was zeer sterk. De bisschop en ook andere geestelijken schreven regelmatig in *Lectuur en Lezer* en waren vaak bij bijeenkomsten van de KCVL-Limburg aanwezig middels voordrachten en lezingen.

Bisschop Feron hield zich vrij intensief met lectuur bezig. Hij vond dat 'noch 't sociale, noch 't godsdienstige, noch 't culturele zal slagen als het lectuurprobleem niet geleid wordt op de goede weg'. Zowel onderwijs, stands-, jongeren-, als vakorganisaties hadden hier een taak in. Hij deed een oproep op de KCVL tot samenwerking en eendracht, maar 'zorg bovenal dat ge de mens bereikt, waardoor ge aan Limburg geeft het goede boek'.¹⁰⁷

Ook had men nagelaten de schrijvers te beïnvloeden, 'wier doelstellingen soms een infectie veroorzaken, die niet meer uitsterft'. 'Oefen ook invloed uit op de schrijver, die dit stukje wereld baart. We hebben schrijvers nodig die zelf integrale mensen zijn'. Fataal noemde hij ook dat leeszaaldirectrices vergeten waren dat ze mensen dienden op te voeden.¹⁰⁸

De directie van de KCVL-Limburg was door en door katholiek, en drukte een duidelijk stempel op het werk. In 1954 werd bijvoorbeeld gewaarschuwd voor het gevaar van moderne romans, die een absolute geringerschatting voor het fatsoen tentoonspreidden evenals een gebrek

¹⁰⁵ Kwijnend bestaan in Limburg van volksbibliotheken : voorziening van volkslectuur is zielzorg, in: *Gazet van Limburg*, 3-9-1952, p. 3. Katholieke Centrale voor Lectuurvoorziening : te weinig geld en boeken bij parochiebibliotheken : opbouw van centrale boekenstock, in: *Limburgs Dagblad*, 8-10-1952, p. 2.

¹⁰⁶ Lectuurvoorziening zorgenkind in Limburg : KCVL roeit met te korte riemen tegen een stroom op van gebrek aan belangstelling, geldtekort en onkunde, in: *Gazet van Limburg*, 8-10-1952, p. 3.

¹⁰⁷ Frans J. Feron, Het godsdienstig-zedelijk aspect der lectuurvoorziening, in: *Lectuur en Lezer*, 2(1953) nr 1-2, pp. 9-12.

¹⁰⁸ *Lectuur en Lezer*, 3(1954) nr 1-2 (oct-nov), pp. 14-15.

aan schroom bij de schildering van bepaalde levensuitingen, met name de sexuele. De stijltrant was geen kunst meer, maar enkel 'een op het papier gooien van journalistieke vlotheid'. Bibliothecarissen werden door de directeur van de KCVL, H. Schillings, aangesproken op hun verantwoordelijkheid. Ze dienden zeer voorzichtig te zijn met het uitlenen van II en III boeken (de binnen de IDIL-classificatie voorbehouden of streng voorbehouden lectuur).¹⁰⁹

Eind 1954 werd het voorstel gedaan een soort leeskrans voor boeken voor rijpere lezers (IDIL-classificatie II en III) op te richten. Bibliotheken werd aangeraden deze boeken voor een select lezerspubliek (alleen mensen die dergelijke boeken 'aankonden') te reserveren. Deze boeken dienden afgezonderd, en niet in de catalogus opgenomen te worden, om moeilijkheden met andere lezers, die daar geestelijk nog niet aan toe waren, te vermijden.¹¹⁰

In *Lectuur en Lezer* van oktober-november 1954 werd een gebedsintentie afgedrukt van Z.H. Paus Pius XII ter bestrijding van slechte lectuur als tegenwicht tegen het verderfelijke gif van de slang, die in zoveel lectuur verscholen zat. 'Bidden ook wij: help ons, de slechte lectuur te bestrijden, vooral door het brengen van het goede. Dat is toch ook een van onze idealen'.¹¹¹

De priester en directeur van het Bisschoppelijk College in Sittard, J. Bohnen, nam de bedreiging van de zogenaamde kiosk-lectuur en de beruchte winkelbibliotheken onder de loep. Met deze laatste diende de strijd aangebonden te worden, omdat ze 'de vrijheid van drukpers hoger stellen dan de edele gevoelens van de mens, en van onder de toonbank boeken en tijdschriften verspreiden die met alle normen van fatsoen en zedelijkheid spotten'.¹¹²

Tenslotte hield pater A.W.J. Gerats MSC op de eerste lustrumbijeenkomst van het KCVL op 26 maart 1955 een lezing waarin hij pleitte voor het goede boek. De mensen beschikten over steeds meer vrije tijd waarmee ze geen raad wisten, zodat ze steeds meer uithuizig werden en het slachtoffer van duizenden prikkels (onder

¹⁰⁹ H. Schillings, De moderne roman...een gevaar!!!, in: *Lectuur en Lezer*, 2(1954) nr 7-8 (juli-aug), pp. 19-22.

¹¹⁰ *Lectuur en Lezer*, 3(1954) nr 3 (dec), pp. 23-24.

¹¹¹ H. Schillings, Mogen de christenen slechte lectuur krachtig bestrijden, in: *Lectuur en Lezer*, 3(1954) nr 1-2 (nov-dec), pp. 1-2.

¹¹² J. Bohnen, Lectuur en parochie, in: *Lectuur en Lezer*, 3(1955) nr 4-5 (jan-febr), pp. 18-19.

andere sensatielectuur). Goede lectuur bracht ze weer op de juiste weg en was een mooi middel om de mens terug te brengen tot het gezinsverband.¹¹³

Ondanks de sfeer van controle en geestelijke inmenging was er door toedoen van het KCVL-Limburg sprake van zowel een kwantitatieve als een kwalitatieve groei van het volksbibliotheekwezen. In 1959 werd de KCVL-Limburg¹¹⁴ opgeheven, om over te gaan in de Stichting KCVL die anders was georganiseerd en gericht op een evolutie van volksbibliotheekwerk naar katholiek openbaar bibliotheekwerk, ook in de kleinere plaatsen op het platteland; de leeszaalgedachte-nieuwe stijl. In 1961 werd de naam KCVL gewijzigd in Provinciale Bibliotheek Centrale (PBC) Limburg.¹¹⁵

Debat over leesachterstand in Limburg in de jaren vijftig

In Limburg heerste er in de jaren vijftig net als bij de Katholieke Boekverkopers- en Uitgeversvereniging Sint Jan, ongerustheid over het lezen onder katholieken, de zogenaamde boekheidenen. In de regionale Limburgse kranten, *Limburgs Dagblad (LD)*, *Gazet van Limburg (GvL)* en *De Nieuwe Limburger (NL)* verschenen regelmatig artikelen over de achterstand die er in Limburg bestond op boekgebied ten opzichte van de rest van Nederland.

In 1950 telde heel Limburg slechts 49 erkende boekhandels. Het ging hier om boekenwinkels die werden gerund door een gediplomeerde boekverkoper en waren aangesloten bij, en erkend door de 'Vereeniging'. Alleen hier waren nieuwe uitgaven en boeken van erkende uitgeverijen te krijgen. Alle boekhandels in Limburg waren katholiek. Limburg telde slechts één algemene boekhandel: Leiter-Nypels in Maastricht. Deze boekhandel was lange tijd de enige algemene (niet levensbeschouwelijke) boekhandel ten zuiden van Den Bosch. Pas in

¹¹³ A.W.J. Gerats, De betekenis van de lectuurvoorziening voor de cultuur van een volk!, in: *Lectuur en Lezer*, 3(1955) nr 6-7 (mei-juni), pp. 12-14.

¹¹⁴ De landelijke KCVL werd op 1 februari 1963 opgeheven en ging over in het Katholiek Bibliotheekcentrum (KBC), dat op zijn beurt in 1972 opging in het Nederlands Bibliotheek en Lektuur Centrum (NBLC).

¹¹⁵ Hocks, Samenwerking, pp. 14-17.

1958 werd in Maastricht een tweede algemene boekhandel geopend, 'La joie des livres',¹¹⁶ die tot 1970 heeft bestaan.

De meeste boekhandels en uitgeverijen in Nederland bevonden zich in de grote steden, alwaar ook de macht van de 'Vereeniging' was geconcentreerd. Limburg was in de landelijke besturen, voorzover bekend, niet vertegenwoordigd. De oorzaak van het lage aantal boekenzaken zou zijn gelegen in de geringere vraag die er naar boeken was. De Hollander viel in het zuiden gewoonlijk op als vlottere koper van het boek. De reden hiervoor zou zijn de culturele achterstand van Limburg ontstaan in vroeger eeuwen, de generaaliteitsperiode, of misplaatste zuinigheid. Hetzelfde verschijnsel kwam ook in Vlaanderen voor.

Het aantal gediplomeerde boekhandelaars in Limburg was bedroevend laag. In 1950 deden 176 personen eindexamen aan de tweejarige opleiding, waarvan slechts vier uit Limburg. Dat was iets meer dan 2 procent, terwijl de Limburgse bevolking ten opzichte van de nationale 7 procent bedroeg. Bezorgdheid werd geuit over de opvolging binnen de Limburgse boekhandels. De oudere garde had een dergelijk diploma niet nodig gehad. Limburg moest bij gebrek aan Limburgse gediplomeerden 'uitkijken dat het niet in handen zou vallen van mensen buiten het gewest en met een andere levenssfeer'. Van deze kon men immers 'geen bijzondere belangstelling voor de eigen cultuur' verwachten. Het katholieke karakter van de Limburgse boekhandel diende gehandhaafd te worden middels een voldoende aantal gediplomeerden.¹¹⁷

In 1951 beweerde Sef Janssen, voorzitter van het KCVL-Limburg, dat een 'algemene, principiële, positieve en actieve lectuur- en bibliotheekpolitiek tot op heden ontbroken had. Het zijn juist de tegenstanders van het geloof (de nationaalsocialisten en de communisten) van wie wij in dit opzicht menig ding kunnen leren'.¹¹⁸ Hij noemde het opvallend dat katholieken pas na de Tweede Wereldoorlog het lectuurvraagstuk ter hand namen. Hij sprak van een

¹¹⁶ Zie hiervoor mijn préscriptie *Boekhandel La joie des livres 1958-1970 : Maastrichts venster op de wereld*, Maastricht 1997.

¹¹⁷ De boekhandel in ons Zuiden, een culturele zaak van betekenis : Limburg moet zorgen voldoende gediplomeerden te houden, in: *Limburgs Dagblad*, 9-12-1950, p. 7.

¹¹⁸ Sef Janssen, De katholieke lectuurvoorziening in Limburg, in: *Analecta voor het Bisdom Roermond*, 32(1951), pp. 55-57.

achterstand op organisatorisch terrein: 'wij hebben verzuimd op leeuengebied de handen ineen te slaan en in gezamenlijk en coördinerend werken de totaliteit van leeuuvraagstuk onder ogen te zien en dit in katholieke zin op te lossen.' Zo kon het gebeuren dan in de Limburgse parochiebibliotheken in 'onze verlichte eeuw' nog op ondeskundige, onzakelijk en onverantwoorde wijze werd gewerkt. Bovendien werd te weinig gedaan om de mensen op te voeden tot lezen en hen te wijzen op hun verantwoordelijkheid in deze. Het probleem had eerder doorzien moeten worden, zodat juiste acties tot eerdere en betere oplossingen hadden kunnen zorgen.¹¹⁹

De achterstand in leeuur werd ook gezien als een kenmerk van de onvoltooide culturele en wetenschappelijke emancipatie. Katholieken werden gedurende eeuwen van onderdrukking ernstig geremd in prestaties op het culturele vlak. Het aantal katholieke academici lag in 1954 ver beneden het gemiddelde.

'De positieve en technische kant van de wetenschappen is niet onze sterkste zijde. Toch zullen we een gelijkwaardigheid met andere groepen op dit punt moeten bereiken om ten volle de plaats in de samenleving in te nemen, die ons toevalt op grond van ons getal (...) In de moderne wereld kan geen groep intellectuelen (...) zonder een sterke leescultuur. Het boek is een wezensbestanddeel van de intellectueel-burgerlijke wereld...'

aldus de heer van der Heyden, medewerker van het Katholiek Sociaal-Kerkelijk Instituut (KASKI).¹²⁰

Van de 39 RK OLB-en waren er in 1953 inmiddels elf in Limburg en slechts tien in het veel volkrijkere Noord-Brabant gelegen. Ofschoon de helft van de Nederlandse katholieken boven de rivieren woonde, was bijna tweederde (21 van de 39) van de leesalen in Brabant en Limburg gevestigd. Samen zorgden deze twee provincies voor meer dan de helft van het katholieke boekenbezit en uitleen (respectievelijk 53,61 en 55,61 procent). Het landsgemiddelde voor katholieken aan studie en naslagwerken lag op 41, Limburg haalde hier slechts 31 procent. In Limburg werden de meeste romans gelezen (53 procent). Het landsgemiddelde lag op 45, voor Brabant

¹¹⁹ Sef Janssen, *Lecture in Limburg*, in: *De Bronk*, 1(1954) nr 9 (mei), pp. 259-262.

¹²⁰ *Lecture en Lezer*, 2(1954) nr 5-6 (april-mei), pp. 5-6.

was dat 45,5 procent. Limburg had 44 katholieke boekhandelaren en 187 volksbibliotheken, Brabant respectievelijk 61 en 132. Opvallend was dat de katholieke lezer in Limburg meer neutrale dan specifiek katholieke boeken kocht: 10,96 versus 8,56 procent. In Brabant waren deze percentages ongeveer gelijk.¹²¹

In september 1957 werd in de NL aandacht besteed aan het rapport over leesgewoonten, getiteld *Vrije-tijdsbesteding in Nederland. Winter 1955/56. Deel 4 Leesgewoonten*, van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) en gewezen op de leesachterstand onder katholieken. In dit rapport werd voor het eerst kwantitatief aangetoond dat katholieken minder boeken lazen dan de gemiddelde Nederlander, respectievelijk 63 versus 71 procent. Gereformeerden bleken het meest te lezen: 84 procent.¹²²

In 1958 werd nog steeds een achterstand van gediplomeerde boekhandelaren geconstateerd. De oorzaak werd nu gezocht in de reisafstand naar Amsterdam die voor Limburgers een belemmering zou vormen voor deelname aan de schriftelijke cursus. Deze afstand zou ook de reden zijn voor de achterstand van Limburg in de boekhandel: In de lijsten van commissies van de 'Vereeniging' waren nog steeds nauwelijks namen uit Limburg te bekennen. Amsterdam lag te ver om er alleen maar voor een vergadering heen te reizen. De hoofdstad was het centrum van de boekhandel en domineerde de rest van het land.

In 1958 kende Maastricht, stad van 90 duizend inwoners met drie academies en één hogeschool, slechts vier erkende boekhandels (alle op de linkeroever). Amsterdam, met één miljoen inwoners, had in die tijd 130 boekhandels. Op 6.000 inwoners kwam ruw geschat in de hoofdstad één boekhandel voor. Voor Maastricht was dit één op 22.000.¹²³ Voor heel Limburg met 849.370 inwoners gold één boekhandel op 16.664 inwoners. Voor Brabant was dit weinig beter: één boekhandel op 15.494 inwoners. Voor heel Nederland één op 9.184. Eenenvijftig van de in totaal 1.355 erkende boekhandels

¹²¹ Gielen, Het boek in Limburg.

¹²² Lezend Nederland : eenderde deel der bevolking leest nooit een boek - 87 procent prefereert een avondkrant, in: *De Nieuwe Limburger*, 25-9-1957. Zie voor een overzicht van alle onderzoeken naar leesgedrag, waarin bijvoorbeeld differentiaties van r.k. populaties boven de grote rivieren voorkomen, hoofdstuk VI van mijn scriptie.

¹²³ Limburg ons aller eigen : onze boekhandel, in: *Limburgs Dagblad*, 11-3-1958, p. 6.

bevonden zich in 1959 in Limburg, dat daarmee onderaan in de rij stond.

Blijkbaar moest de achterstand te zoeken zijn in het katholieke. Een andere oorzaak werd gezien in het feit dat er in Limburg geen universiteiten of technische hogescholen lagen. Alle Limburgse steden lagen dichtbij de grens, waardoor het verzorgingsgebied van de boekhandels uit de provincie Limburg kleiner was. Ten derde waren er in Limburg weliswaar veel kloosters, maar die vormden geen grote afnemers omdat ze hun lectuur van buiten de provincie betrokken. Verder zou er een groot percentage vreemdelingen in Limburg wonen, dat geen Nederlands kende en dus ook niet las. In Limburg kwamen verder veel grote gezinnen voor, die in commercieel opzicht naar verhouding minder boeken kochten. Als laatste en zesde reden voor de minder gunstige percentages voor Limburg werd de onbetwistbare zuinigheid op het gebied van lectuur genoemd.¹²⁴

Ook op bibliotheekgebied bestond er in Limburg een achterstand. De Maastrichtse Openbare Leeszaal en Bibliotheek op katholieke grondslag verkeerde bijvoorbeeld volgens de *NL* van 12-10-1957 in een noodtoestand. Er was geen geld voor nieuwe boeken, voor de aanvulling van de jeugdbibliotheek, en voor het op peil houden van de studiezaal. Bovendien voldeed de huisvesting aan geen enkele minimumeis. De financiële toestand was onrustbarend. De gemeente Maastricht gaf slechts een minimale subsidie. Maastricht had per inwoner het minste over voor zijn leesvoorziening ten opzichte van andere steden volgens een statistiek uit 1952, te weten *f* 0,16 per inwoner tegenover Zwolle: *f* 0,31, Den Haag *f* 0,53 en Haarlem *f* 0,90 per inwoner.¹²⁵

Boekpromotieactiviteiten als de boekenweek gingen in de jaren vijftig nog min of meer aan Limburg voorbij. In Noord-Nederland was er in 1932 al een boekenweek.¹²⁶ Een eerste berichtgeving over boekenweekactiviteiten in Limburg dateert van 1949.¹²⁷ In de

¹²⁴ Het boek in Limburg : één boekhandel op elke 16.664 inwoners : Zuiden vertoont achterstand, in: *Limburgs Dagblad*, 3-2-1959, p. 2.

¹²⁵ Openbare Leeszaal in Maastricht verkeert in een noodtoestand : schimmel en vocht in een studiezaal : men vraagt zich af, of men in een Balkan-stadje is, in: *De Nieuwe Limburger*, 12-10-1957.

¹²⁶ Kuitert, 'Ik heb me vaak', p. 91.

¹²⁷ Limburgse letterkundige avond in Heerlen, in: *Limburgs Dagblad*, 18-2-1949.

navolgende jaren werd er niet over boekenweekactiviteiten bericht. Ook in 1952 werd er nog maar weinig aandacht voor de landelijke boekenweek gevonden. Limburg had immers een ander programma af te werken: het programma van het carnaval, 'dat zeker zo gezond is als de meeste hedendaagse boeken'. Volgens dit artikel was het feit dat Limburg geen boekenweek had de schuld van de 'Vereeniging', omdat deze geen rekening hield met het Brabantse en Limburgse carnaval. Vastenavond en boekenweek dienden niet samen te vallen. Ook in 1953 bleef de boekenweek een Noord-Nederlandse zaak. Pas in het begin van de jaren zestig begon de boekenweek in Limburg een begrip te worden.¹²⁸ Wel werd al in 1956 de eerste kinderboekenweek georganiseerd, in navolging van de landelijke introductie in 1955. Doel van al deze activiteiten was leesbevordering en het 'bekeren van de boekheidenen'.

Evenals de Limburgse boekhandels, bevonden ook de Limburgse schrijvers zich in een achtergestelde positie ten opzichte van hun noordelijke collega's. Geen van hen kreeg bijvoorbeeld een uitnodiging voor de Novellen-prijsvraag in 1952 van de 'Vereeniging' voor het boekenweekgeschenk. De 'Vereeniging' discrimineerde ook de Limburgse dichters. In door haar samengestelde bloemlezingen ontbraken consequent namen als die van de gebroeders Kemp, Jacques Schreurs MSC, Felix Rutten, Pater Hilarion Thans, Vic Reinders, Jef Spuysers en Paul Haimon. De 'Vereeniging' werd bekritiseerd omdat ze niet de belangen van Limburg behartigde.¹²⁹

Het tweede Vaticaans concilie 1962

Een belangrijke gebeurtenis voor het lezen onder katholieken was de omslag in het katholieke denken in de jaren zestig. Tussen 1962 en 1965 vond in Rome het Tweede Vaticaans Concilie plaats, waaraan ongeveer 2.540 bisschoppen van de katholieke kerk deelnamen, afkomstig uit alle werelddelen. De resultaten van deze bijeenkomsten

¹²⁸ Willem K. Coumans, Niet altijd spuitjes. M. Zéguers, 'Er is hier een openheid ontstaan', in: *Het Vrije Volk*, 9-3-1964.

¹²⁹ Loe Maas, Boekenweekgeschenk, in: *Gazet van Limburg*, 19-2-1952, p. 4. Loe Maas, Boekenweek blijft Noord-Nederlandse zaak, in: *Gazet van Limburg*, 19-2-1953, p. 3.

werden in zestien conciliedocumenten vastgelegd waarin interne veranderingen in en modernisering van de kerk aan bod kwamen.¹³⁰ Er werd gesproken over vraagstukken als het huwelijk, het contact tussen katholieken en niet-katholieken, en de volkstaal in de liturgie.¹³¹ De geest van Vaticanum II zou kort omschreven kunnen worden als een 'permanente uitdaging tot vernieuwing' of als 'dialogale praxis'. Het ging om de 'religieuze bestaansvraag in een veranderde, vooral gedesacraliseerde, zich humaniserende wereld'. De katholieke kerk ging 'in dialoog met de mensen van deze tijd' en met andere kerken.¹³²

Een direct gevolg van het concilie was het begin van de ontzuiling van de leescultuur. De kerkvergadering had nadruk gelegd op de eigen verantwoordelijkheid van de leken. Katholieken mochten nu officieel alle boeken kopen en lezen, ze waren niet meer aangewezen op de katholieke boekhandels en bibliotheken, en het katholieke boek. De veranderingen binnen de kerk leidden ertoe dat IDIL minder streng werd en meer vrijheid liet voor het eigen geweten, totdat deze dienst op 31 december 1970 geheel werd afgeschaft. De *Index* had vanaf 14 juni 1966 geen kracht van wet meer. De Boekenwet bestaat sinds 1983 niet meer. In dat jaar werd een nieuw kerkelijk wetboek van kracht, waarin geen bepalingen meer voorkwamen die de vrijheid van lezen voor katholieken beperkten.¹³³ In Zuid-Nederland was de katholieke geloofsbeleving, anders dan in Noord-Nederland, altijd een natuurlijke zaak geweest, omdat men zich minder tegen andere stromingen hoefde af te zetten. Het katholicisme was er vanzelfsprekend. Tussen 1947 en 1960 was meer dan 94 procent van de Limburgse bevolking katholiek. In 1971 was dit percentage nog 91,5.¹³⁴ Het concilie kwam ook in Limburg hard aan.¹³⁵

Limburgers kregen nu officieel ook vrijheid van lezen. Het loslaten van de katholieke signatuur en de evolutie van een katholieke naar

¹³⁰ *Is Pinksteren voorbij? : het Tweede Vaticaans Oecumenisch Concilie tussen geschiedenis en actualiteit* / onder red. van J.Y.H.A. Jacobs, Hilversum 1989, pp. 6, 11.

¹³¹ 't Concilie? : ik heb er wel 'ns van gehoord.', in: *Limburgs Dagblad*, 11-10-1962, p. 3.

¹³² *Is Pinksteren voorbij?* / onder red. van Jacobs, pp. 8-19.

¹³³ Lankhorst, Voorgoed geboekstaafd, pp. 66-67, 79. Peet, De rooms-katholieke, p. 56.

¹³⁴ *Statistisch zakboek '70* / CBS, Heerlen, p. 43.

¹³⁵ Michel van der Plas over het rijke Roomsche leven, in: *De Nieuwe Limburger*, 7-3-1964, p. 7.

een algemene leescultuur verliep in Limburg niet zonder slag of stoot. In 1957 had het episcopaat zich nog uitgesproken tegen samenwerking in federatief verband van het katholiek bibliotheekwerk, verenigd in de Bond van RK OLB-en, met andere OLB-en. Samenwerking mocht 'slechts in noodgevallen en onder strikte voorwaarden'.¹³⁶ De omzetting van rooms-katholieke openbare bibliotheek in gemeenschappelijke of algemene bibliotheek, die vanaf 1965 plaats ging vinden, verliep in Limburg moeizaam. In 1968 waren alle openbare bibliotheken nog katholiek, en er werd heftig gediscussieerd binnen de PBC-Limburg over deze kwestie.¹³⁷ Pas in de jaren zeventig zou in Limburg een soort ontzuiling van de leescultuur plaatsvinden.

Vrijheid van lezen na het concilie

In de jaren zestig leek het de goede kant op te gaan met het lezen in Limburg. Na een late introductie van boekpromotieactiviteiten, raakten dergelijke activiteiten ingeburgerd. Aan het eind van de jaren zestig hadden alle grote Limburgse steden hun eigen boekenweekactiviteiten en vanaf 1967 had Maastricht enkele jaren lang een eigen boekenbal.¹³⁸ Boekpromotie was zeer succesvol en zorgde ervoor dat lezen en schrijven voor een deel sociale aangelegenheden waren geworden. Of er nu ook meer werd gelezen, valt niet te bewijzen. Concilie en ontzuiling zorgen voor een groter en gemengder leespubliek. Zelfs pastoors, priesters, seminaristen en jezuiten kwamen bij niet-katholieke boekhandels. Limburg was vertegenwoordigd in landelijke organisaties en commissies en had een aparte afdeling van de Nederlandse Boekverkopersbond (NBB). In 1964 berichtte C. Hagens, de toenmalige voorzitter van de afdeling Limburg van de NBB, in het *Limburgs Dagblad* dat de Limburgse boekhandels naar verhouding niet achterbleven bij het westen. Wel waren de leesgewoonten in het zuiden nog steeds

¹³⁶ Schneiders, *Lezen voor iedereen*, pp. 215, 218-219.

¹³⁷ Limburg en het beginsel van de gemeenschappelijke openbare bibliotheek, in: *Mens en Boek*, 20(1968), pp. 19-21.

¹³⁸ Het Amsterdamse boekenbal bestond sinds 1952. Voor uitgebreidere informatie zie mijn préscriptie Boekhandel La joie des livres.

verschillend. 'We zijn altijd later. Als een boek in het westen loopt, moet het hier nog beginnen'. Een groot percentage van de Limburgse bevolking had niet geleerd geregeld te lezen. Met de jeugd van alle rang en stand ging het wel goed, die las wel. Vrouwen lazen in Limburg absoluut minder dan in het westen. 'Je kunt bijna alleen maar met Hollandse vrouwen over boeken praten'.

Ondanks het concilie waren er nog steeds bepaalde auteurs die gevoelig lagen, bijvoorbeeld Jan Wolkers. 'Dat is een moeilijkheid waar ook wij niet goed raad mee weten.' 'Wat moet de boekhandelaar doen? Moet hij het de jongeren verkopen? En wat moet hij dan zeggen als straks een woedende vader zijn zaak komt binnenstormen en vraagt hoe de boekhandelaar het durft zijn zoon zoiets te verkopen?'

Er was in die tijd een ware Wolkers-rel losgebarsten in Maastricht toen een meisje van de middelbare school met het in 1962 verschenen *Kort Amerikaans* thuiskwam. Veel jongeren lazen Wolkers en andere moderne literatuur met zijn vaak 'schokkende' beschrijvingen, zonder medeweten van hun ouders. Deze wisten nauwelijks iets af van moderne literatuur en hadden zelf weinig of niets gelezen. Als ouderen wel lazen, waren het vooral oorlogsboeken.¹³⁹

Ook een andere uitgave, het door H.G.M. Derks in modern Maastrichts omgezette gedicht van de beroemde Maastrichtenaar Jean Théodore Weustenraad (1805-1849) *De Persessie vaan Scherpenheuvel*¹⁴⁰ zorgde voor opschudding. Alleen boekhandel 'La joie des livres' verkocht dit boek. 'De andere boekhandelaren doken en bloc als één man onder de toonbank' en verkochten dit blijmoedige, ondeugende en 'pornografische' epos niet. 'Maastricht bloosde bij de confrontatie met zijn eigen roem.'¹⁴¹

De meest verkochte pocket was in die tijd *Eerlijk voor God* van J.A.T. Robinson. Ook Heinrich Böll werd veel gelezen: een katholiek schrijver met een katholieke problematiek. *De oorlog* van Louis

¹³⁹ Mensen en dingen : de oorlogsroman heeft de westen verdrongen, in: *Limburgs Dagblad*, 4-3-1964, p. 3.

¹⁴⁰ Uitgegeven in Maastricht, 1964. Eerder uitgegeven in 1931 door Charles Nypels te Maastricht.

¹⁴¹ F.A. Brunklaus, Maastricht 'en negligé', in: *De Telegraaf*, 9-9-1964.

Snyder,¹⁴² de werken van Marnix Gijsen en catholica verkochten goed. Boeken die met de zee te maken hadden, liepen niet. De Limburgse boekhandels kwamen nog steeds moeilijk aan personeel. Er was een gebrek aan gediplomeerden en aan mensen die een blijvende interesse wisten op te brengen voor het boekenvak. Van de zeventig in 1963 afgestudeerden aan de Vakopleiding Boekhandel waren er slechts twee uit Limburg afkomstig.¹⁴³

Recente discussie over leesachterstand in Limburg (jaren tachtig en negentig)

Lange tijd was het vervolgens stil omtrent het lezen in Limburg, althans er zijn geen bronnen gevonden. In 1982 begon de discussie over lezen (of beter gezegd het niet-lezen) in Limburg weer op te rakelen. Het leek erop dat het concilie en de ontzuiling van de leescultuur nog geen verandering in het leesgedrag teweeg hadden gebracht. Tussen 1982 en 1996 werd er, voorzover bekend, bijna jaarlijks in de regionale kranten over het onderwerp geschreven, meestal naar aanleiding van onderzoeken van het CBS of de Stichting Spoorwerk voor het Boek (SSB).

Zo werd er in 1982 geschreven over de relatief geringe boekenkooplust (slechts 4,5 procent van het totale aantal boeken werden in het zuiden verkocht, terwijl 7,6 procent van de bevolking hier woonde).¹⁴⁴ In de jaren daarna werd geconstateerd dat in Limburg het percentage verkochte literatuur relatief onder het gemiddelde lag¹⁴⁵ en het aantal literaire uitgeverijen in Limburg dun was gezaaid. Limburg werd 'het Lapland voor boekenuitgevers' en een 'woestijn voor de literaire uitgever' genoemd.¹⁴⁶

Ook op boekhandelsgebied was Limburg een literaire woestijn. 'Bij de keuze tussen eten en lezen kiest vooral de Maastrichtenaar nog

¹⁴² *De oorlog : de geschiedenis van de jaren 1939-1945*, Zwolle 1960.

¹⁴³ Mensen en dingen, in: *Limburgs Dagblad*, 4-3-1964, p. 3.

¹⁴⁴ Limburgse boekhandel raakt in het slop : in zuiden minder animo voor boeken kopen, in: *De Limburger/R*, 1-4-1982, p. 7.

¹⁴⁵ Jacqueline Smeets, Tweedehands-boekwinkels zeer in trek: 'Als het maar goedkoop is' : crisis duidelijk merkbaar voor Limburgse boekhandel : Limburger kocht weinig literatuur en jeugdlektuur, in: *Limburgs Dagblad*, 2-3-1984, p. 2.

¹⁴⁶ Limburg woestijn voor literaire uitgever?, in: *De Limburger*, 29-5-1986.

altijd voor het eerste, en geef hem eens ongelijk'. Het SSB had in 1986 een onderzoek gedaan waaruit bleek dat in het zuiden (Zeeland (protestants), Brabant en Limburg) minder boeken waren gekocht dan in de rest van het land. Slechts 25 procent van de ondervraagden hadden de laatste maand een boek gekocht, tegenover 30 procent in het westen.¹⁴⁷

In 1990 was *Boekblad* nr 19/20 geheel aan Maastricht gewijd. In dit speciaalnummer werd het verkopen van boeken in Maastricht vergeleken met zendingswerk. Bovendien had Limburg nog onvoldoende literaire infrastructuur.¹⁴⁸

De leesmentaliteit in Limburg leek niet wezenlijk veranderd, het bleef een kleine bovenlaag die las. Hoogstens was het percentage hoger opgeleiden door de import gestegen. Er werd gewezen op het feit dat tot aan de Tweede Wereldoorlog de Maastrichtse elite Frans en het volk dialect sprak. Nederlands werd met moeite gesproken.¹⁴⁹ Boekverkoop in Maastricht was moeilijk, ondanks de komst van de universiteit en het toerisme. Dat kwam door de katholieke volksaard. Protestanten waren naar binnen gericht en daarbij hoorde de geschreven woordcultuur. De katholieke was meer op het uiterlijk gericht, op de beeldcultuur en het gesproken woord. Limburgers hielden van mooie kleren, goed eten en uitgaan, en zouden minder zijn geïnteresseerd in kunst en boeken en meer op de vertelcultuur. De Maastrichtse boekhandelaars ondervonden veel last van de hoge huren van de winkelpanden. Bovendien zou het verenigingsleven veel vrije tijd opslokken. Limburgers lazen geen fictie. Vijfenzestig procent van de verkoop van de boekhandel was non-fictie. De Limburger was wel weer geneigd tot de aanschaf van mooie gebonden boeken, wederom verklaarbaar door de gerichtheid op het uiterlijk. Hij zou niet malen om een paar tientjes meer 'als het maar fraai oogt'. 'Dan koopt hij zelfs poëzie (...).'¹⁵⁰

Het was de import duidelijk dat leesplezier al bij de wieg begon. Limburgse ouders mochten vroeger een heleboel boeken niet lezen, voor hen was alles wat werd verteld op lezingen op scholen en

¹⁴⁷ Sante Brun, Limburg (bijna) literaire woestijn-af, in: *Limburgs Dagblad*, 30-8-1986.

¹⁴⁸ Ed van Eeden, De literaire infrastructuur van Limburg. Wiel Kusters, 'Ik houd erg van bedrijvigheid', in: *Boekblad*, 157(1990) nr 20 (18 mei), pp. 10-11.

¹⁴⁹ *Boekblad*, 157(1990) nr 20 (18 mei), p. 11. (Themanummer Maastricht).

¹⁵⁰ Bente-Helene van Lambalgen, De universiteit als splijtzwam onder coöperatieve geesten, in: *Boekblad*, 157(1990) nr 20 (18 mei), pp. 12-13.

volwasseneducatieprojecten over jeugdlectuur, nieuw. Een schrijfster als Annie M.G. Schmidt kreeg in Limburg geen poot aan de grond. Dit omdat zij *socialiste* was, en dat indruiste tegen de katholieke doctrine.¹⁵¹

Naar aanleiding van het opgaan van de i & b centrale Limburg, de voormalige PBC, in 1995 in de nieuwe provinciale welzijnskoepel Symbiose, kwamen er kritische geluiden onder vakgenoten. Het bibliotheekgebruik in Limburg lag toch al zo'n 10 procent lager dan het landelijk gemiddelde, en door deze fusie zou het bibliotheekwerk in Limburg onherroepelijk op achterstand worden geplaatst ten opzichte van de rest van het land.¹⁵² Het bibliotheekwerk in Limburg dreigde in een neerwaartse spiraal terecht te komen. Verschillende lokale bibliotheken voelen zich door Symbiose in de steek gelaten. In Limburg dreigde men met de vernieuwing van het bibliotheekwerk achterop te raken.¹⁵³

Op 13 juli 1996 verscheen er een uitvoerig artikel in *Dagblad de Limburger*, naar aanleiding van CBS-statistieken van openbare bibliotheken op de voorpagina met de koppen 'Limburgers lezen nauwelijks'. Hierin werd beweerd dat van alle Nederlanders, Limburgers de minste boeken lazen, en het zag er niet naar uit dat dat in de toekomst zou verbeteren, want er bestond in Limburg nou eenmaal geen lees traditie. 'Zonder meer kun je stellen dat Limburg met een forse leesachterstand kampt. En die achterstand halen we voorlopig niet in', aldus M. Heijnen, unitleider van het Limburgse Bibliotheekwerk van stichting Symbiose te Roermond. F. van Galen van het bisdom zei: 'Door de invloeden van het katholicisme werd het lezen vroeger inderdaad niet gestimuleerd. Vandaar dat er hier geen echte leescultuur bestaat, zoals in de meeste andere provincies'. Naast het katholicisme werd ook het relatief grote aantal laagopgeleiden in Limburg als oorzaak genoemd voor de geringe leesgerigheid.¹⁵⁴

¹⁵¹ *Boekblad*, 157(1990) nr 20 (18 mei). (Themanummer Maastricht).

¹⁵² Wim Keizer en Frans Stein, Bibliotheekwerk in Limburg onherroepelijk op achterstand? : I & B Centrale toegetreden tot welzijnskoepel Symbiose, in: *Bibliotheek & Samenleving*, (1995) nr 11, pp. 14-19.

¹⁵³ Frans Stein, We voelen ons door Symbiose in de steek gelaten : bibliotheekwerk in Limburg in een neerwaartse spiraal, in: *BibliotheekBlad*, (1997) nr 15/16, pp. 6-9; nr 14, p. 14.

¹⁵⁴ Richard Willems, Limburgers lezen nauwelijks : geringe aandacht voor lectuur mede te wijten aan katholicisme : leesachterstand halen we voorlopig niet in, in: *Dagblad de*

Blijkbaar raakte het artikel van Willems enkele gevoeligheden gezien de geprikkelde toon van en hoeveelheid reacties op dit stuk. Joep Leerssen, hoogleraar Europese Studies aan de Universiteit van Amsterdam, en afkomstig uit Zuid-Limburg noemde bovengenoemd artikel bijvoorbeeld 'onzin, waanwijs gewauwel en intellectuele luiheid, dat denken in stereotypen'. 'Het feit dat betovergrootouders in de achttiende eeuw zo kort gehouden werden in hun leesbehoefte door meneer pastoor, is geen verklaring'. Op deze manier werd er weer een cliché over Limburg in de media rondgetrompetteerd. Hij noemde de onderzoeken 'misleidend, kwasi-nauwkeurig en reductief, een luchtballon', met te weinig aandacht voor nuances en verhoudingen ten opzichte van het leesgedrag in bijvoorbeeld Aken, Luik en Belgisch Limburg. Leerssen meende dat de leesachterstand in Limburg te wijten was aan de te krappe financiering van Limburgse bibliotheken, de geringe openingstijden en de slechte huisvesting.¹⁵⁵ Een lezer uit Venlo reageerde eveneens op het artikel van Willems en meende dat de onderzoekers van het CBS de *Index* en het Bisschoppelijk Mandement¹⁵⁶ van 1954, waarin het katholieken werd verboden neutrale kranten, VARA-gids en PvdA-lectuur te lezen, waren vergeten. Boeken van Emile Zola als *De mijn* en *De buik van Parijs* waren in Heerlen en Venlo niet te krijgen. 'Geen enkele bibliotheek durfde die in huis te hebben. Die ben ik in Maaseik gaan halen'. De schrijver werkte voor de oorlog in Heerlen in de mijnen. 'Toen gold de stelregel: hou jij ze dom, de r.k. kerk, en dan houden wij ze arm. Kerk en werkgevers gingen hand in hand'.¹⁵⁷ Op het artikel van Leerssen verscheen ook een reactie van een lezer uit Venlo, die de stelling weerlegde, dat het minder boeken lenen van nu ook maar iets te maken zou hebben met de katholieke achtergrond. Een indirect verband was volgens hem wel denkbaar. In Limburg zou de gemeenschapszin en het barokke culturele leven van de kerk sterk zijn. Vanuit die katholieke gemeenschapszin zou de Limburger zich liever met 'zijn kaartploegje in zijn buurtcafé

Limburger, 13-06-1996, pp. 1, 3.

¹⁵⁵ Joep Leerssen, Waarom lezen Limburgers geen boeken?, in: *Dagblad de Limburger*, 27-7-1996, p. 19.

¹⁵⁶ Bisschoppelijk Mandement 1954 : de katholieke in het openbare leven van deze tijd, in: *Analecta voor het Bisdom Roermond*, 35(1954) nr 1, p. 73 en verder.

¹⁵⁷ A.W. Stienen, Lezen, in: *Dagblad de Limburger*, 29-7-1996.

amuseren dan met een boek'. De feestelijke vieringen binnen de katholieke kerk bezorgden Limburg daarnaast meer muziekgezelschappen en andere culturele verenigingen dan elders. 'De minder uitbundige protestant in ons land leest misschien liever een boek'. Men hoeft zich volgens deze brief geen zorgen te maken over de leesachterstand: 'uit een Cito-toets was gebleken dat de doorsnee-Limburger qua intelligentie net iets boven de rest van Nederland uitstak'.¹⁵⁸

Conclusie

De geschiedenis van het lezen in Limburg blijkt een complexe aangelegenheid te zijn. De geconstateerde relatieve leesachterstand heeft velerlei oorzaken, die diep in de politieke, culturele en religieuze geschiedenis van de provincie liggen.

Samenvattend kan worden gezegd dat katholieken afwijzend stonden ten opzichte van lezen en de rond de eeuwwisseling ontstane OLB-en, vanwege het vermeende geloofs- en zedenondermijnende karakter. Dergelijke bibliotheken pasten niet in het katholieke verzuilde denken vanwege het ontbreken van censuur en lezersbegeleiding. Pas na 1913 ontstonden de zogenaamde RK OLB-en, waarbinnen de katholieke signatuur wel werd gewaarborgd. De eerste RK OLB in Limburg werd in 1915 in Heerlen opgericht. Deze bibliotheken hadden zeker tot aan de Tweede Wereldoorlog te kampen met een geringe belangstelling, gezien het lage ledenaantal en de lage uitleencijfers.

Er werd in Limburg lang en sterk vastgehouden aan de verzuilde katholieke leescultuur in de vorm van volksbibliotheken. Ook deze katholieke volksbibliotheken hadden lange tijd een relatief laag aantal vestigingen en lage uitleencijfers. Boekpromotieactiviteiten als boekenweek en boekenbal werden eveneens relatief laat geïntroduceerd in het zuiden.

De katholieke geestelijkheid had grote invloed op het lezen door de in 1918 opgestelde *Boekenwet* waarin de *Index* en andere vormen van censuur werden geregeld. Verder werd in 1937 de recensie-dienst

¹⁵⁸ J. van den Berg, Boeken lezen, in: *Dagblad de Limburger*, 3-8-1996.

IDIL opgericht, een soort keurraad voor het katholieke boek. *Index, IDIL, Boekenwet* en herderlijke brieven zorgden onder katholieken voor een sfeer van onvrijheid wat betreft het lezen van boeken.

De invloed van de geestelijkheid in Limburg op het lezen was sterk. De bisschoppen (onder andere Drehmanns en Feron) waarschuwden herhaaldelijk tegen het lezen van slechte lectuur (bijvoorbeeld socialistische bladen, romans en sensatielectuur). Ook hadden zij in de jaren vijftig grote invloed binnen het KCVL-Limburg.

Ook de invloed van het onderwijs op het lezen moet niet worden onderschat. Het lager onderwijs was tot in de twintigste eeuw in het zuiden in een slechtere situatie dan in het noorden. Bovendien had de katholieke kerk grote invloed op het onderwijs in Limburg en oefende hier indirect haar invloed op het lezen uit. Daarnaast hadden katholieken tot in de twintigste eeuw een lagere alfabetiseringsgraad. Na 1900 waren de eerste katholieke literaire tijdschriften ontstaan. Samen met de katholieke boekenreeksen, die vlak voor de Tweede Wereldoorlog ontstonden, zorgden ze voor een katholiek leesaanbod en leverden een bijdrage aan de katholieke leesemancipatie. De literaire tijdschriften waren weliswaar gericht op de elite, ze hebben het schrijven van Limburgse auteurs gestimuleerd. De katholieke reeksen waren meer gericht op het volk en zorgden voor de democratisering van het lezen onder katholieken en voor het ontstaan van huisbibliotheken.

Vanaf 1913 werd in Limburg regelmatig het probleem aan de orde gesteld in de regionale media door regionale journalisten en schrijvers, dat er in de provincie zo weinig werd gelezen, een discussie die doorloopt tot 1998. Toch is het verwijt dat katholieken of Limburgers voor de Tweede Wereldoorlog geen boeken lazen onjuist. Er was wel degelijk een interesse, gezien de grote belangstelling voor clandestiene lectuur en winkelbibliotheken. In 1953 namen de winkelbibliotheken nog 33 procent van de totale uitleen van alle Limburgse bibliotheken voor hun rekening. De invloed van de winkelbibliotheken op leesgedrag ontbreekt echter in alle handboeken of wordt afgedaan als een marginaal en verfoeilijk verschijnsel. De leesbehoefte die er blijkbaar was, werd niet alleen gedwarsboomd door de clerus, maar ook door de overheid, en werd buiten de officiële kanalen om bevredigd.

De discussie over de leesachterstand in Limburg had zijn hoogtepunt in de jaren vijftig. Historische argumenten als de generaliteitsperiode

en de taalpolitiek (het gebruik van het Frans door de elite, en dialect door het volk) werden als verklaringen genoemd, evenals het gebrek aan degelijke voorzieningen, de geringe urbanisatie en de late culturele, wetenschappelijke en economische emancipatie der katholieken. Ook zou een sterk autoriteitsbesef de drang naar persoonlijke verantwoordelijkheid en geestelijke verdieping hebben benadeeld. Naast artikelen over geringe leesbereidheid, verschenen parallel hieraan artikelen over de relatieve achterstand van het aantal boekhandels en gediplomeerde boekverkopers, organisatorische en financiële achterstand van de Limburgse bibliotheken, discriminatie van Limburgse schrijvers en een gebrek aan positieve en actieve lectuur- en bibliotheekpolitiek van de Limburgse overheid. Meestal verschenen dergelijke artikelen naar aanleiding van onderzoeken van CBS of SSB.

De KCVL-Limburg heeft tussen 1949 en 1961 bijgedragen aan het ontstaan van een georganiseerde leesstructuur in de provincie. Ondanks het gebrek aan positieve (financiële) steun heeft ze veel werk verricht op het gebied van lectorspreiding en wellicht veel Limburgers tot boeken lezen gebracht.

In de jaren zestig en zeventig werd er, voorzover bekend, niet geschreven over de geringe leesbereidheid. De gemoederen werden waarschijnlijk beziggehouden met de hervorming van de katholieke kerk, die gestalte kreeg in het Tweede Vaticaans concilie in 1962, en de gevolgen daarvan voor de leescultuur. Afschaffing van *Index*, *Boekenwet* en IDIL zorgden voor ontzuiling van boekhandels en bibliotheken en voor vrijheid van lezen. In Limburg ging deze ontzuiling niet zonder slag of stoot, men bleef lang vasthouden aan de katholieke signatuur. Schrijvers als Jan Wolkers konden in 1964 nog op hevig verzet rekenen.

In de jaren tachtig en negentig laaide het debat over de leesachterstand in Limburg weer op, meestal naar aanleiding van onderzoeken van het CBS of de SSB, waarin Limburg meestal ongunstig uit de bus kwam. Er werd geschreven over geringe boekenkooplust, het geringe aantal (literaire) uitgeverijen en het ontbreken van een literaire infrastructuur. De klachten gingen altijd over het geringe lezen van boeken; kranten en tijdschriften werden wél gelezen. Opvallend was het aantal nieuwe argumenten, en de verscheidenheid van de argumenten, die het verschijnsel zouden verklaren. Het vaakst genoemd werd de invloed van het katholicisme.

Met name de katholieke volksaard, die meer op uiterlijk vertoon was gericht, zou de geringe leesgierigheid verklaren. Ook zou het grote aantal laag opgeleiden ermee te maken hebben. De leesachterstand wordt in Limburg anno 1997, door Limburgers zélf, nog steeds als een probleem ervaren, en raakt aan de discussie over het donkere zuiden.

Men kan, gezien de historie van het lezen in Limburg, niet om de remmende factor van kerk en onderwijs heen. Weliswaar trekken Limburgers zich hedentendage in het dagelijks leven nog nauwelijks iets van de katholieke kerk aan, maar Limburg heeft met betrekking tot het lezen nog te kampen met de katholieke erfenis. De ontwikkeling van een leescultuur ontstaat niet van de ene op de andere generatie, doch neemt een langere periode in beslag.

Om de geschiedenis van het lezen in Limburg in een beter perspectief te kunnen zien, is het noodzakelijk om verder onderzoek te verrichten naar de situatie in de provincie Noord-Brabant (die de leesachterstand heeft weten om te zetten in een leesvoorsprong) en de Euregio. Deze gebieden hebben immers eenzelfde soort leesgeschiedenis als Limburg. Ook moet nog worden onderzocht in hoeverre andere factoren dan de katholieke erfenis van invloed zijn geweest op de ontwikkeling van de leescultuur in Limburg. Zo is er nog geen onderzoek gedaan naar de mogelijke invloed van de Limburgse overheidspolitiek op het lezen, naar de samenhang met de Limburgse volkscultuur en de zuidelijke sociabiliteit. Het lezen moest concurreren met sport, spel, muziek maken en andere populaire vormen van vrijetijdsbesteding. Misschien was de leesbehoefte minder groot omdat de Limburger ontspanning en vermaak bij voorkeur buitenshuis zocht, toen de televisie nog niet bestond. Het ideaal van de stille huiselijkheid, waarbinnen de leescultuur prima kon gedijen, is in ieder geval geen Limburgse uitvinding.